

SAVEZ (בְּרִית – ΔΙΑΘΗΚΗ) U KNJIZI SIRAHOVOJ

Goran KÜHNER

Papinski biblijski institut u Rimu
Via della Pilotta 25, I – 00187 Rim
goran.kuhner@cvx-clc.net

Sažetak

Predmet ovoga rada je pojam saveza u Knjizi Sirahovoj. Hebrejski pojam בְּרִית, odnosno grčki διαθήκη, postali su u Starom zavjetu gotovo *terminus technicus* za Božji savez s izabranim narodom. Grčki prijevod Knjige Sirahove ne poistovjećuje uvijek ta dva pojma, već koristi διαθήκη kao prijevod dviju hebrejskih riječi: בְּרִית i חֶק. Neujednačenost nazivlja i Ben Sirin svjetonazor tvore poteškoće u shvaćanju piščeva poimanja pojma saveza. Usporedba različitih prijevoda Knjige Sirahove, u kojima postoji dosta odstupanja, često iskazuje Ben Sirin svjetonazor. Analiza najvažnijih tekstova koji spominju savez pokazuje da Ben Sira gleda na savez kao sveopći, sklopljen sa svim ljudima, i kao poseban, sklopljen s izabranim narodom. Za Ben Siru savez je vječni Božji dar koji postoji od početka svijeta, što je vidljivo iz Sir 17. U *Laus patrum*, posebno u Sir 44 – 45, Ben Sira se bavi ranim obrascem teologije saveza u svom pregledu povijesti spasenja. Sklapanju saveza uvijek prethodi kušnja i njezino uspješno svladavanje. Samo sklapanje saveza ujedno je ispunjenje Božjeg obećanja i poziv ljudima da mu budu poslušni. Ben Sira spominje savez uglavnom u svećeničkom kontekstu, koristeći se vrlo često tekstovima svećeničke predaje (P) i posebno ističući svećenički savez. U drugim dijelovima svoje knjige, Ben Sira veže pojam saveza uz teme stvaranja i mudrosti.

Ključne riječi: Knjiga Sirahova, *Laus patrum*, Savez, Zakon/Tora, obećanje.

Uvod

Savez je jedna od najvažnijih biblijskih riječi. Sama imena dvaju dijelova našeg Svetog pisma potječu od ove riječi. Sveti Pavao zapravo prvi put spominje

ime *Stari zavjet* u svojoj Poslanici Korinćanima (2 Kor 3,14), gdje za hebrejsku Bibliju koristi naziv *παλαιὰ διαθήκη*. Dakle, naziv *zavjet* stigao je do nas preko latinskog *testamentum* koji prevodi hebrejski ברית (*b'rit*) i grčki διαθήκη (*diathēkē*) a označava *savez*. Pod pojmom *savez* najčešće se ima na umu savez koji Bog sklapa s ljudima.

Ta dva pojma, hebrejski ברית, odnosno grčki διαθήκη, postali su stoga u Starom zavjetu gotovo *terminus technicus* za Božji Savez s izabranim narodom. Poteškoća je tih dvaju pojmova u njihovu istinskom semantičkom značenju, kao i u njihovu ideološkom poimanju. Očigledno je da su sedamdesetorica prevoditelja Septuaginte (LXX) gotovo izjednačila pojam διαθήκη s pojmom ברית. Pogleda li se iscrpnije semantičko polje tih dvaju pojmova u njihovim pripadajućim jezicima ([biblijski] hebrejski i klasični grčki/κοινή) postaje jasno da se u potpunosti ne preklapaju. U svjetovnom klasičnom grčkom διαθήκη najčešće označuje *posljednju volju, oporuku* ili općenitije *uredbu, odredbu*, i mora se razlikovati od συσθήκη koji označuje *sporazum, ugovor, dogovor, pogodbu*. Osnovna je značajka pojma διαθήκη jednostrana odluka, dok je συσθήκη plod dogovora dvaju ili više osoba. Stoga je pomalo čudno da su se Sedamdesetorica odlučila za pojam διαθήκη kao prijevod pojma ברית koji označava obostrani odnos. Hebrejska riječ ברית (*b'rit*) najčešće se prevodi hrvatskom riječju *savez*, iako se ne može isključiti i sljedeće nazivlje: *obvezujuća izjava, ugovor, obveza, zavjet, sporazum, pogodba, testament*. Ali διαθήκη, kao prijevod pojma ברית u LXX, zadržava smisao pravnog raspolaganja osobnim dobrima, dok izostavlja činjenicu očekivane smrti oporučitelja. To ne bi nimalo zbunilo helenističkog čitatelja, budući da je besmrtnost bogova bila neupitna. Stoga διαθήκη, naređena od Boga, ne može zahtijevati smrt oporučitelja kako bi postala pravovajljana. Međutim, zadržana je druga ključna značajka oporuke, to jest da je ona očitovanje osobne inicijative, a ne posljedica sporazuma između dviju strana, kako se to inače događa sklapanjem sporazuma ili ugovora. To je nesumnjivo jedan od glavnih razloga zašto LXX prevodi ברית s διαθήκη. U Božjim »savezima« sam Bog postavlja uvjete, pa se, imajući to na umu, »savez« može koristiti kao prijevod za διαθήκη. Tako διαθήκη u LXX poprima značenje koje jamačno ne može biti usporedivo s izvanbiblijskim značenjima tog pojma.¹

Ben Sirin unuk pak prevođenju pristupa drukčije, pa pojam ברית ne prevodi isključivo grčkim pojmom διαθήκη, nego koristi i druge hebrejske pojmove. Upravo je stoga u Knjizi Sirahovoj osobito zanimljivo proučavati pojam saveza, odnosno hebrejsko-grčki binom (ברית – διαθήκη). U LXX su pojmovi

¹ Usp. Wiliam ARNDT – Frederick William DANKER – Walter BAUER, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Chicago, 2000., 228.

ברית odnosno διαθήκη poprimili ideološko značenje. Pojam ברית poistovjećen je sa »Savezom s Bogom«. Slikovito rečeno, bilo bi to poput poistovjećivanja natpisa Zagreb sa samim gradom Zagrebom. Natpis je samo znak kojim određujemo njegovo značenje, dok je sâm grad Zagreb druga stvarnost.² Tako se danas približno zna za što u LXX stoji znak διαθήκη to jest koje su značenje biblijski autori namijenili binomu ברית – διαθήκη. Svrha je ovoga članka detaljnije istražiti Ben Sirino shvaćanje pojma ברית i tumačenje toga pojma od strane Ben Sirina unuka, koji je djedov tekst preveo na grčki.

1. Nazivlje

U ovom kratkom prikazu uporabe pojma *savez* u Knjizi Sirahovoj nije moguće podastrijeti dubinsku analizu nazivlja i etimologije njegova hebrejskog i grčkog pojma. Ipak, zbog složenosti teksta u Knjizi Sirahovoj i zbog velike razlike i odstupanja između različitih verzija u pojedinim dijelovima te knjige,³ to će se pitanje morati barem djelomično dotaknuti. Kao što je već rečeno, ברית je *terminus technicus* za *savez* u Starom zavjetu,⁴ a grčki prijevod Starog zavjeta, LXX gotovo ga isključivo prevodi grčkom riječju διαθήκη. Statistički gledano: grčka riječ διαθήκη za pojam saveza spominje se u LXX 283 puta. U većini slučajeva, točnije 270 puta, ברית odgovara pojmu διαθήκη. Inače διαθήκη se u hebrejskoj Bibliji primjenjuje još za hebrejske pojmove: ברית, עדות, דבר, דבר, תורה.⁵ Osim spomenutih hebrejskih naziva, riječ διαθήκη na nekoliko mjesta

² Kao što stoji u Anićevu Velikom rječniku: *ploča* je »ono što je slično i izaziva predodžbu o takvu liku«, dok je *oznaka* »ploča, simbol, trag, pečat i sl. koji se stavlja da bi se na što uputilo, što prepoznalo, pojasnilo, objavilo o čemu, obavijestilo« (Vladimir ANIĆ, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 2004).

³ Tu se ponajprije misli na postojeće hebrejske rukopise, različite grčke prijevode (više inačica *Septuaginte*), latinsku *Vulgatu* i sirijsku *Pešitu*.

⁴ O sinonimima za pojam saveza u Starom zavjetu može se više vidjeti u knjizi P. Kalluveettila – »OT *brît* synonyms for covenant have evolved on the same lines as the ANE terms for treaty. Like the treaty synonyms, the OT expressions fall under three groups: (a) Phrases descriptive of covenant-making acts: *ntn yād, ḥzq bknp, massēkā, 'sh berākā*. (b) Phrases for stipulations: *'ād & 'ēdūt, ḥōzeh & ḥāzūt, nāḥah, dābār, ḥmd*. (c) Phrases related to stipulations: *šālôm, ḥôb, hesed, 'mnh*. To these three types of synonyms which have parallels in treaty literature, are to be added: (d) Phrases denoting union: *ḥbr, yhd*. These expressions literally mean »associate«, »unite«, hence could indicate a covenant association or union. Obviously, one cannot claim the same value for every text mentioned in the course of this study. At the end of each section on synonyms, I will try to evaluate the texts as certain, probable, possible, or as mere suggestions.« Paul KALLUVEETTIL, *Declaration and Covenant: A Comprehensive Review of Covenant Formulae from the Old Testament and the Ancient Near East*, Rome, 1982., 19.

⁵ Edwin HATCH – Henry REDPATH, *Concordance to the Septuagint*, II, Graz, 1954., 300; usp. Izl 27,11 (עדות); 31,7 (עדות); 39,14 (עדות); Pnz 9,5 (דבר); Još 4,16 (עדות); 1 Ljet 25,4 (תורה); Dan 9,13 (תורה) itd.

nije prevedena, odnosno za nju nema odgovarajuće riječi u hebrejskoj Bibliji. Sažimljući, moglo bi se reći da je u LXX ברית preveden s διαθήκη, dok u drugim dvama grčkim prijevodima Staroga zavjeta, Akvila i Simah daju prednost grčkom pojmu συσθήκη (*ugovor*), pojmu uobičajenom u grčkim ugovorima.

Pogledaju li se latinski prijevodi, uočava se da, primjerice, sv. Jeronim najčešće koristi latinske riječi *foedus* i *pactum* (*Vulgata*), dok se starolatinski prijevod (*Vetus Latina*) odlučuje za *testamentum*, uzimajući u obzir dio značenja grčkoga pojma διαθήκη, koji je još udaljeniji od značenja hebrejske riječi ברית. Stoga se može zaključiti da su suprotno izvornom, više općenitom značenju διαθήκη, prevoditelji LXX odabrali taj pojam za redoviti prijevod hebrejskog ברית i opteretili ga svom širinom značenje koje taj središnji starozavjetni pojam ima. U sirijskom prijevodu Pešiti najčešće se koristi pojam ܡܫܚܘܬܐ.⁶

Na temelju dosad rečenoga može se zaključiti da je prevođenje ברית i διαθήκη pojmom *savez* također problematično, jer obje riječi rijetko označavaju ugovorni sporazum ravnopravnih partnera (primjerice, grčki συσθήκη). Hebrejski se ברית gotovo isključivo rabi za jednostranu obvezu, iako potkrijepljenu dodatnim zavjetom. Stoga, slobodan čin samo-obvezivanja od strane vlasti – u teološkom korištenju ovog pojma tu mislimo na Boga (na primjer u obećanju zemlje Abrahamu u Post 15,7-21) – treba se razlikovati od obveze nametnute onome koji je ovisan (obveza stranca, podanika), kao u slučaju obveze koju je Bog stavio pred ljude u Izl 24,3-8. Tu se može govoriti o savezu onoliko koliko je u oba primjera riječ o obostranoj obvezi. Dakako da tu ugovorne stranke nisu jednake, pa bi se umjesto toga njihov odnos – kao što je već rečeno – mogao postojetiti s vazalskim, kakav je bio poznat na prostorima oko Izraela.⁷

Glede etimologije hebrejske riječi ברית recimo samo da je dosad jasno potvrđena jedino u hebrejskom jeziku, ali je se ne može povezati ni s jednim poznatim hebrejskim glagolskim korijenom. Razni su autori predlagali različite korijene, ali nijedno objašnjenje nije bilo dostatno uvjerljivo.⁸ Ono što je bitno

⁶ Usp. Michael M. WINTER, *A Concordance to the Peshitta Version of Ben Sira*, II, Leiden, 1976., 546. Riječ ܡܫܚܘܬܐ se spominje 11 puta u Sir 11,34; 17,11.12; 41,19; 42,21; 44,12.20 (2x); 45,5.15.17.

⁷ Usp. Horst BALTZ – Gerhard SCHNEIDER, *Exegetical dictionary of the New Testament*, I, Grand Rapids, 1993., 299.

⁸ Postoje dva pokušaja povezivanja te riječi s hebrejskim korijenima i tri s različitim akademskim glagolskim korijenima. Više o tome u različitim biblijskim rječnicima (usp. Morton WEINFELD, b^ʿrît, *TDOT* 2:253-79; b^ʿrît, *THAT* 1:339-52; Gordon McCONVILLE, b^ʿrît, *NIDOTTE*, 1:747-54; Joachim GUHRT, *Covenant*, *NIDNTT* 1:365-372; Gottfried QUELL, *diathēkē*, *TDNT* 2:123; M. Daimon GUINAN, *Mosaic Covenant*, *ABD* 4:905-9 itd.). Međutim, pregled prijedloga glede značenja toga pojma pokazuje blisku vezu između etimološke derivacije i teološkoga tumačenja koje je okarakterizirao pokušaj razumijevanja

jest da taj pojam predstavlja *Savez* izraelskoga naroda s Bogom, dok se različiti hebrejski korijeni (חֻק, חֻקָה, חֻקֵי, חֻקֵי מִשְׁפָּט i חֻקֵי מִצְוָה) odnose najčešće na *Zakon*⁹ i upućuju na Božji zakon koji je narodu darovan po Mojsiju, kao i na sve susljedne zakone. U starozavjetnom razdoblju *savez* ima svoju dugu predaju.¹⁰ Sporazum između dviju ugovornih strana izvorno je bio savez krvlju i na njega se gledalo kao na obvezu ili zakon. Stari, primitivan način zaključivanja saveza sastojao se u međusobnom zarezivanju ruke i sisanju krvi, a obostrano miješanje krvi onih koji sklapaju savez činilo ih je »braćom po savezu«. Sve ideje potonjega Božjeg saveza s ljudima preuzete su iz raznih običaja sklapanja saveza među ljudima. Stare kulture Bliskoga Istoka pouzdana su podloga za razgovor o biblijskim savezima, i to o njegovim brojnim ugovorima i pravilnicima.¹¹

Teologija saveza Staroga zavjeta temelji se, moglo bi se reći, na ideji kraljevskoga suvereniteta. Kraljeva osobna obveza prema njegovim službenicima (vjernost, zaštita itd.) prethodi obvezama njegovih podanika koje proizlaze iz saveza. U teološkim *bʿrit* izrekama Starog zavjeta obostrane su dužnosti i obveze utemeljene zajedno s jednostranim obveznim djelovanjima, poput onih prema vladaru. Stoga se često ne može govoriti o jednom jedinstvenom savezu, pa bi prema tome prijevod *savez* trebao biti sačuvan, ali i točnije omeđen izrazima koji daju dostatnu razliku, primjerice, *savez obećanja* i *savez obveze*. Jedino ako govorimo o *Savezu* onda se može govoriti o jednoznačnom pojmu.¹²

saveza u Bibliji. Međutim, svi su spomenuti prijedlozi okrnjeni. Naposljetku, značenje saveza može se pronaći jedino proučavanjem njegove uporabe u Svetom pismu.

⁹ Toraj je u Pnz 4,44-45 definirana kao: upute, zakoni i uredbe (»Ovo je zakon što ga je Mojsije postavio pred Izraelce; ovo su upute, zakoni i uredbe što ih je Mojsije dao Izraelcima kad su izišli iz Egipta«).

¹⁰ Dobar uvod u savez na Bliskom Istoku jest knjiga Paula Kalluveettila (vidi bilj. 4).

¹¹ Posebice, obrazac hetitskoga vazalskog ugovora odražava bitne sličnosti s Ponovljenim zakonom i ujedno je najčešći oblik ugovora koji pronalazimo u Bibliji. Šest sastavnica ugovora: (1) oslovljavanje (predstavljavanje stranaka); (2) povijesni predgovor (prošli odnosi); (3) uvjeti; (4) članak ugovora (zahtijevao je čuvanje dokumenta u hramu); (5) bog (to jest, svjedoci ugovora); i (6) blagoslovi i kletve (pridržavanje ili prekršaj ugovora). Analogija ugovora pomaže nam pokazati da je Gospodin izraelski vrhovni vladar te da je za taj savez potrebna određena obveza ljudi. Savez je u početku bio viđen ponajprije kao ugovor između dvaju osoba. Bez obzira na to riječ savez (*bʿrit*) u Starom zavjetu se najčešće koristi za Božji savez sklopljen s ljudima. Prvi je u nizu savez s Noom nakon poplave, kad je Bog obećao da neće više uništiti zemlju (Post 9). Pod *Savezom* se, međutim, ima na umu savez sklopljen na Sinaju (Izl 19s). Dok se zakon više odnosi na obveze naroda, savez nam više govori o Božjim obećanjima.

¹² No kao što je P. Kalluveettil izvršno sročio, savez nije jednoznačan pojam: »The word *bʿrit* indicates different kinds of agreements or relationships, political, social, tribal, familial, etc. It is wrong then to tie it down to the political field. The OT *bʿrit* is not a univocal concept. Covenant-making was an ordinary affair of daily life among the Hebrews; There does not exist a fixed form for realizing a *bʿrit*. It could be ratified by pledged word or by rite, or by both of them as in Gen 21 (E), 26:31, (J & E), Jos 9. Some of these rites are

2. Pojam saveza u Knjizi Sirahovoj

Odstupanja u prijevodima najveća su poteškoća rasprave o *savezu* u Knjizi Sirahovoj. Zbog svoje cjelovitosti najprihvaćeniji tekst te knjige jest njezin grčki prijevod. Postojeći rukopisi na hebrejskom jeziku ne pokrivaju cijeli tekst Knjige Sirahove, niti u svim dijelovima odgovaraju izvornom hebrejskom tekstu.¹³ Osim grčkoga i hebrejskoga teksta za analizu te knjige važne su također latinska i sirijska verzija teksta. Zbog tih poteškoća ovdje će najprije biti analiziran grčki tekst, budući da se istraživanje najprije bavi pojavom pojma διαθήκη, iako je temeljno zanimanje usmjereno na hebrejski tekst. U radu će biti korišteni različiti prijevodi Knjige Sirahove na sva četiri spomenuta jezika.

2.1. Διαθήκη

Pojam koji nas zanima jest διαθήκη. Prema konkordanciji grčkih pojmova LXX¹⁴ διαθήκη se u Knjizi Sirahovoj spominje 23 puta (Sir 11,20; 14,12.17; 16,22; 17,12; 24,23; 28,7; 38,33; 39,8; 41,20(19); 42,2; 44,12(11).18.20(2 puta).23(22); 45,5.7.15.17.24.25; 47,11), od čega se, kao što se može vidjeti iz popisa navoda, 12 puta spominje u *Laus patrum*.

Osobitost je toga hebrejsko-grčkoga para pojmova (ברית – διαθήκη) sljedeća: LXX prevodi ברית gotovo isključivo s διαθήκη, dok za חק (ili חקקה)¹⁵

symbolic oaths (e.g., passing between the parts of slaughtered animals, smearing with oil), but others, such as meal, gift, are destined to establish covenant union between the partners,« Paul KALLUVEETIL, *Declaration and Covenant*, 15.

¹³ Postoje različite teorije oko različitih inačica tekstova Knjige Sirahove. Međutim većina autora obično prihvaća sljedeću podjelu: Hebr I (primaran hebrejski tekst, temelj za Grč I), Hebr II (prošireni hebrejski tekst, temelj za Grč II), Hebr II+ (prošireni hebrejski tekst s dodatcima, temelj za Syr), Grč I (prijevod Ben Sirina unuka na grčki), Grč II (revizija Grč I), Syr (Sirijski prijevod), Syr Rev (korigirani sirijski prijevod s ispravcima iz grčkoga teksta – Pešita), Syr hex (sirijski prijevod iz Heksaple s Grč II), VL (Vetus Latina, prijevod na latinski jezik) Vulg (Vulgata – izdanja, temeljeći se na Vetus Latina), Mas (hebrejski tekst iz Masade), Ms. A – Ms. F (rukopisi iz kairske genize), 2Q18 (fragmenti Sir 6,14-15.20-31 iz kumranske špilje 2) i 11 QPsa (Zbirka psalama Sir 51,13-20.30b iz kumranske špilje 11); usp. Pancratius C. BEENTJES, *The Book of Ben Sira in Hebrew. A text edition of all extant Hebrew manuscripts and a synopsis of all parallel Hebrew Ben Sira texts* (VTS 68), Leiden – New York – Köln, 1997., 13-19.

¹⁴ Edwin HATCH – Henry REDPATH, *Concordance to the Septuagint*, 300s. Zanimljivo je isto tako uočiti ako se gleda statistički pojavljivanje tog pojma po knjigama da se nakon Knjige Postanka, Ponovljenog zakona i Knjige Jošuiine taj pojam najčešće pojavljuje u Knjizi Sirahovoj (Post 26 puta, Pnz 28 puta i Jošua 31 put).

¹⁵ חק ili חקקה se najčešće prevodi na hrvatski sa *zakon, uredba, statut*. Upotreba tih dvaju riječi općenito se preklapa sa חוקה, חוקים i מצווה. Mnogi primjeri stavljaju ih jedno uz drugo s ovim drugim pojmovima (primjerice 1 Kr 8,58), predlažući da možda, u tim slučajevima, oni dijele otprilike iste semantičke domene. U kumranskim spisima חקקה je

najčešće stoji πρόσταγμα, δικαίωμα, κρίμα, νόμιμος ili νόμος, ali gotovo nikad διαθήκη. Ali u Knjizi Sirahovoj, ili točnije u njezinu prijevodu koji je načinio autorov unuk, riječ קח prevodi se s διαθήκη. Ben Sira koristi općenito pojam קח kao naziv za Toru. קח se nalazi u hebrejskim rukopisima Knjige Sirahove 17 puta (Sir 11,18(20); 14,12.17; 16,22; 38,22; 39,31; 41,2.3; 42,2; 43,10; 44,5.20; 45,5.7.17.24; 47,11).¹⁶ Od toga je 10 puta preveden s διαθήκη (Sir 11,20; 14,12.17; 16,22; 42,2; 44,20; 45,5.7.17; 47,11), a 4 puta s κρίμα (Sir 38,22; 41,2.3; 43,10). Na dva ili tri mjesta pojam קח nije preveden u grčkom tekstu (Sir 39,31; 44,5; 45,24). To prevoditeljima zadaje poteškoće, budući da prevoditelj Knjige Sirahove koristi istu grčku riječ, koja je u ostatku hebrejsko-grčkoga biblijskog *corpusa* postala *terminus technicus* za »Savez«, za dvije različite hebrejske riječi. Tako je Ben Sirin unuk izjednačio značenje tih dviju hebrejskih riječi.¹⁷ Grčka konkordancija LXX pokazuje da se διαθήκη u knjizi Sirahovoj spominje 23 puta, a 8 puta (usp. Sir 41,19; 44,12.17¹⁸.20.22; 45,15.24.25) je to prijevod riječi ברית. Riječ ברית u postojećim hebrejskim rukopisima nalazi se 10 puta – uz 8 već spomenutih, koji odgovaraju grčkoj LXX, preostala dva puta se nalazi u Sir 11,34 i 50,24. Točnije, ovo su mjesta gdje se ברית nalazi u Knjizi Sirahovoj: Sir 11,33 (Ms. A¹⁹); 41, 19 (Ms. B²⁰ i rukopis iz Masade); 44,12 (rukopis iz Masade); 44,17.20.22; 45,15.24.25; 50,24 (Ms. B). Ostali primjeri ili nemaju pandana u hebrejskom ili su prevedeni sa קח (usp. Sir 11,20; 14,12.17; 16,22; 42,2; 45,5.7). Grafički bi se to dalo prikazati ovako:

daleko manje učestao nego חוק (pisano חוקה/חוק) i najčešće se pojavljuju u 1QS, 1QH, i CD i slijedi biblijsku upotrebu.

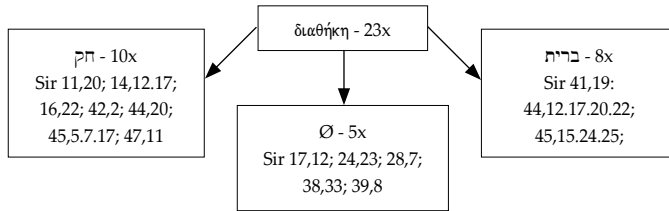
¹⁶ Johannes Marböck navodi da se ovaj pojam spominje 21 put, ali ne daje reference; usp. Johannes MARBÖCK, Die 'Geschichte Israels' als 'Bundesgeschichte' nach dem Sirachbuch, u: Erich ZENGER (ur.) *Der neue Bund im Alten. Zur Bundestheologie der beiden Testamente*, Freiburg, 1993., 179; ili u: Johannes MARBÖCK, *Gottes Weisheit unter uns: zur Theologie des Buches Sirach*, Freiburg, 1995., 105.

¹⁷ Usp. Albert PIETERSMA – Benjamin G. WRIGHT (ur.), *A New English Translation of the Septuagint*, Oxford, 2007., 717; Antonio MINISALE, *La versione greca del Siracide. Confronto con il testo ebraico alla luce dell'attività midrascica e del metodo targumico*, Roma, 1995., 109.

¹⁸ U Sir 44,17 grčki tekst nema odgovarajuću riječ. Sir 44,18 započinje s apozicijskim ארת (znak), koji je u grčkom preveden s διαθήκη te stoga ovdje ubrajamo διαθήκη kao prijevod za ברית.

¹⁹ Rukopis A nađen u kairskoj genizi.

²⁰ Rukopis B nađen u kairskoj genizi.



Crtež 1. Grafički prikaz raspodjele prijevoda διαθήκη u Knjizi Sirahovoj

3. Analiza בְּרִית – διαθήκη tekstova

Nakon kraćeg pregleda nazivlja uputno je usporediti uporabu pojmova קֶח, בְּרִית i διαθήκη u Knjizi Sirahovoj.

3.1. Sir 11,20

Prvi se put riječ διαθήκη spominje u Siraha kad potiče učenika da »ustraj(e) u dužnosti svojoj« (σῆθι ἐν διαθήκη σου) (Sir 11,20). Već sama uporaba osobne zamjenice σου upućuje na to da je tu riječ o nečemu posebnom. Grčki bi tekst, doslovno preveden, značio »stoji prema tvojem savezu« i mogao bi upućivati na to da je prevoditelj grčki pojam shvatio u njegovu uobičajenom značenju (zavjet) ili pak na to da se tehnički pojam jednostavno rabi u ne-tehničkom kontekstu. Bjelodano je da tu ne može biti govora o Savezu u strogom biblijskom smislu te riječi, a to potvrđuje i uporaba riječi קֶח (בְּחֻקֶּךָ) u izvornom hebrejskom tekstu.²¹ U daljnjoj se raspravi neće uzimati u obzir riječ διαθήκη kad ne označava Savez u strogom smislu te riječi.

3.2. Stvaranje (Sir 17,1-14)

Prvo značajnije spominjanje riječi διαθήκη zabilježeno je u Sir 17,12. Taj se redak nalazi u sklopu manje cjeline (Sir 16,24 – 18,14)²² u kojoj je riječ o ulozi

²¹ U Pešiti je riječ »put« (פֶּתַח), dok je u Vulgati »testamentum«.

²² Nažalost Sir 16,27 – 18,16 ne postoji na hebrejskom jeziku, a od 18,16 – 25,8 samo nekolicina manjih fragmenata. Sir 16,24 – 18,14 nadalje se može podijeliti na četiri manje jedinice: četiri pjesme su 16,26-30; 17,1-24; 17,25-32 i 18,1-14, kojima je Sir 16,24-25 uvod. Razni autori različito dijele tu jedinicu, iako se uglavnom svi slažu da se sastoji od 4 pjesme; usp. Patrick W. SKEHAN – Alexander A. DI LELLA, *Wisdom of Ben Sira. A New Translation with Notes by P.W. Skehan. Introduction and Commentary by A.A. Di Lella*, New York – London – Toronto, 1987., 280s. Johannes Marböck naziva ovu cjelinu »Theodizeeperikope«, ali ju također povećava (Sir 15,11 – 18,14); usp. Johannes MARBÖCK, *Ein ewiger Bund für alle? Notizen zu Sir 17,11-14*, u: Christoph DOHMEN – Christian FREVEL (ur.),

Božje mudrosti u stvaranju čovjeka, tj. o odnosu Boga kao stvoritelja i čovjeka kao stvorenja stvorenog na sliku Božju. Taj odlomak Knjige Sirahove, a posebno njezini početni dijelovi, aluzija su na prva dva poglavlja Knjige Postanka. U uvodnom dijelu (Sir 16,24-25) Ben Sira se obraća čitatelju u prvom licu (»Slušaj, sine moj, i steći ćeš spoznaju...«), što se vrlo često uočava u njegovim uvodima. U Sir 16,26-30 započinje nova cjelina i Ben Sira mijenja subjekt te prelazi u 3. lice jednine – subjekt postaje Bog.²³ U hebrejskom tekstu subjekt je אלה, a predikat je ברא. U grčkom prijevodu nažalost nailazimo na apsolutni genitiv, što umanjuje istaknutost te promjene (ἐν κτίσει κυρίου).²⁴ U tom dijelu Ben Sira veliča sve stvoreno tijekom Božjeg stvaranja pa se taj odjeljak može uzeti kao uvodna pjesma u poglavlje o stvaranju čovjeka, te započinje sa Sir 17,1 gdje se iznova nailazi na isti subjekt i predikat (κύριος – ἐκτίσεν na grčkom i אלה – ברא na sirijskom). Ali svrha toga odlomka nije samo puko uvođenje čitatelja u stvaranje čovjeka; Ben Sira u svakoj svojoj cjelini ima posebnu nakanu. Tekst također sadrži dublje značenje. Ben Sira, kao u jednoj vrsti midraša, pokušava svoju poruku predočiti pomoću određenih poznatih svetopisamskih i povijesnih događaja i tekstova. Svrha je toga odlomka, stoga, upozoriti čitatelja na smisao svega stvorenoga: tu spomenuta stvorenja, za razliku od ljudi, uvijek izvršavaju Božje zapovijedi i uistinu zaslužuju Božju potvrdu dobrote (usp. Post 1: »I vidje Bog da je dobro...«), ili kao što Ben Sira govori: »dodijeli nakon stvaranja svakomu mjesto« (Sir 16,24b). Ta suprotnost između ostatka stvorenoga i čovjeka, može se uzeti kao neka vrsta antitetičkoga upozorenja.²⁵ Ostatok stvorenoga ispunjava svoju zadaću za koju je stvoreno, za razliku od ljudi koji to ne čine uvijek. Posljedica toga je grijeh, te Ben Sira u sljedećoj pjesmi poziva ljude na pokoru. U Sir 17,25 čitamo: »Obrati se Gospodu i okani se grijeha, moli se pred licem njegovim i prestani ga vrijeđati.«

U svakom slučaju, u Sir 17,1 Ben Sira prelazi na opis stvaranja čovjeka. Bez obzira na podjelu toga teksta i na njegovo tumačenje, vrlo je zanimljiva sljedeća činjenica: Ben Sira uopće ne spominje »pad« odnosno prvi čovjekov grijeh, nego poslije stvaranja izravno prelazi na Savez. Na temelju toga i slje-

Für immer verbündet. Studien zur Bundestheologie der Bibel. Festgabe für Frank-Lothar Hossfeld zum 65. Geburtstag, Stuttgart, 2007., 135.

²³ Promjena subjekta je jedna od uobičajenih metoda Ben Sira kako bi označio novu cjelinu ili tematsku promjenu.

²⁴ κτίσει treba biti ispravljeno sa κτίσει zbog očite pogreške, kao što potvrđuje hebrejski tekst i sirijska Pešita, u kojoj nalazimo אלה za subjekt i ברא kao predikat.

²⁵ Luis Alonso Schökel bilježi hotimičnu usporedbu uređenih nebesa s moguće kaotičnim čovjekovim životom; usp. Luis ALONSO SCHÖKEL, *The Vision of Man in Sirach 16:24 – 17:14*, u: John G. GAMMIE (ur.), *Israelite Wisdom. Theological and Literary Essays*. FS S.Terrien, Missoula, 1978., 235-245.

dećih redaka (Sir 17,1-2) dalo bi se zaključiti da smrt nije posljedica Adamova grijeha, nego je dio stvaranja oduvijek. Naime, Ben Sira piše: »Gospod stvori čovjeka od zemlje i opet ga u nju vraća« (Sir 17,1) i nastavlja: »dao je ljudima točan broj dana i određeno vrijeme« (Sir 17,2a).

Već u Sir 17,2b Ben Sira započinje nabranje Božjih darova čovjeku (primjerice: vlast, snaga, znanje, razumijevanje itd.) koje dominira sljedećim redcima.²⁶ Zanimljiva je činjenica da u nizu Božjih darova spominje otkrivanje dobra i zla – možda još jedan znak za umanjivanje Adamova grijeha. Dakle, Ben Sira ne spominje drvo života (τὸ ξύλον τῆς ζωῆς Post 2,9), ali tvrdi da je Bog otkrio čovjeku dobro i zlo (Sir 17,7 ἀγαθὰ καὶ κακὰ ὑπέδειξεν αὐτοῖς). Nakon što je opisao Božje darove čovjeku, u Sir 17,10 Ben Sira kratko prekida nabranje darova i opisuje svrhu čovjeka, a to je slavljenje Božjega imena i navješćivanje njegovih veličanstvenih djela (καὶ ὄνομα ἀγιασμοῦ αἰνέσουσιν ἵνα δηγῶνται τὰ μεγαλεῖα τῶν ἔργων αὐτοῦ).²⁷ Slično se može vidjeti i u latinskoj Vulgati i u sirijskoj Pešiti) ali redosljed redaka nije isti. U Vulgati se može vidjeti da Sir 17,1-7 opisuje Božje darove čovjeku, dok Sir 17,8 (koji odgovara grčkom 17,10) opisuje svrhu (usp. *ut nomen sanctificationis collaudent... ut magnalia enarrent operum eius*). Slično je sa sirijskom Pešitom, osim što nakon retka 17,4 Pešita mijenja redosljed redaka ako se uzme grčku LXX za početnu verziju (Sir 17,7.6.8). U Pešiti se mijenja glagol (razumjeti – *سجد* u obliku *سجدت*) za grčki *δηγέομαι* odnosno latinski *narrare* i dodaje treći član »proglašavanje straha Božjeg po svijetu« (*سجدتكم وحلستم منكم*). Sir 17,10 može se uzeti kao prekretnica i kulminacija ovog odlomka budući da se Ben Sira ponovno služi svojom poznatom metodom mijenjanja subjekta. Točnije iz 3. lica jednine (subjekt je Bog) prelazi u 3. lice množine (subjekt je Božji narod)²⁸.

²⁶ A. Di Lella u nabranju darova u Sir 17,6 uočava koncentričnu strukturu, budući da nabranje započinje s intelektualno-moralnim darovima i s njima završava (διαβούλιον i καρδίαν διανοεῖσθαι), a u sredini su tjelesni darovi (γλώσσαν καὶ ὀφθαλμούς ὄψα); usp. Patrick W. SKEHAN – Alexander A. DI LELLA, *Wisdom of Ben Sira. A New Translation with Notes by P.W. Skehan. Introduction and Commentary by A.A. Di Lella*, 282.

²⁷ André Wénin glede toga ima vrlo zanimljivu tezu. On uspoređuje sveto ime s posvetom sedmoga dana (nedjelja) u Post 2,3. Jednako tako darivanje zakona života i saveza povezuje i uspoređuje s Izl 31,13-17 gdje se također spominje nedjelja kao Bogu sveti dan, ali i Izraelu. Šabat je u svećeničkoj predaji također jedan od saveza. Tako bi Ben Sira ujedinio dva svećenička (P) izvora iz Knjige Postanka i Izlaska. Budući da Ben Sira ima strogu svećeničku naklonost, citiranje svećeničke predaje izvrsno se uklapa u ovu sliku (usp. André WÉNIN, *De la création à l'alliance sinaïtique. La logique de Si 16,26-17,14*, u: Nuria CALDUCH-BENAGÉS – Jacques VERMEYLEN (ur.), *Treasures of Wisdom. Studies in Ben Sira and the Book of Wisdom. Festschrift M. Gilbert*, Leuven, 1999., 155s.

²⁸ Neki autori tu pod »oni« smatraju Adama i Evu, ali iz konteksta je puno vjerojatnije da Ben Sira tu ima na umu Izrael. Primjerice, E. Testa ima zanimljivu tezu da taj cijeli tekst predstavlja savez Boga s Adamom; usp. Emmanuele TESTA, *Il concetto di alleanza nella*

Nakon toga retka, slijede dva vrlo bitna za pojam Saveza, koja su u Zagrebačkoj Bibliji prevedena: »Još im umnoži znanje i obdari ih zakonom života. Učini s njima Savez vječni i pouči ih sudovima svojim« (Sir 17,11-12). U ta dva retka nailazimo na četiri pojma (*znanje, zakon života, Savez vječni i sudovi / ἐπιστήμη, νόμος ζωῆς, διαθήκην αἰῶνος i κρίματα*). Osim prvog pojma za koji stoji *סֵוּא* (*Savez*),²⁹ ostali se pojmovi u Pešiti podudaraju s grčkim³⁰ – latinska pak Vulgata prevodi *znanje* s *disciplina* (stega), nadalje ima *lex vitæ, testamentum æternum*, ali u zadnjem članu dodaje pojam *iustitia* (pravednost) uz *iudicia*.³¹ Budući da se u sve tri verzije rječnik gotovo ne mijenja, odnosno pojmovi se podudaraju, možemo uvidjeti paralelizam između pojmova »vječni Savez« i »zakon života«. Osim što Ben Sira ne spominje drvo života, kao što je pokazano, ne spominje ni drvo spoznaje dobra i zla (τὸ ξύλον τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν Post 2,17), nego tvrdi da je Bog čovjeku darovao »zakon života« (νόμος ζωῆς). Znači, umjesto spominjanja stabla spoznaje, Ben Sira govori o darivanju ἐπιστήμη (znanja), a umjesto zabrane jela sa stabla života, govori o darivanju života, tj. umjesto prijete smrću govori o vječnom Savezu i darivanju »njegovih sudova« (τὰ κρίματα αὐτοῦ).³² Inače, pojam »zakon života« vrlo je sličan riječima koje nalazimo u Pnz 30,15s gdje se spominje da je Bog darovao čovjeku »život ili smrt te dobro ili zlo« (τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν), ali je isto tako vrlo vjerojatno aluzija na objavu na Sinaju i na »vječni Savez« (Izl 19,16-19). Ovdje se može sa sigurnošću reći da Ben Sira misli na Mojsijev zakon budući da koristi isti izraz u Sir 45,5, gdje nalazimo da je darovao Mojsiju na Sinaju »Zakon života i spoznaje«. Sir 17,14a najvjerojatnije potvrđuje da je riječ o Deset zapovijedi, jer se »čuvajte

storia primitiva (Gen 2,4-11,9), u: *Studium Biblicum Franciscanum: Liber Annus*, (1995.) 45, 22. Dok se prvi dio teksta odnosi na stvaranje, drugi dio već prelazi na odnos s Izraelom, izabranim narodom; usp. Otto Kaiser misli da: »Ben Sira passes from discussing the constitution and purpose of man in 17:1-10 to the consequence of Israel's special position as the people of the Lord's covenant in 17:11-15.« Otto KAISER, *Covenant and Law in Ben Sira*, u: Andrew D. H. MAYES – Robert B. SALTERS (ur.), *Covenant as Context: Essays in Honour of E.W. Nicholson*, Oxford, 2003., 254.

²⁹ Prema Charlesu Septuaginta zamjenjuje בְּיַיִן בְּרִייתָהּ; usp. Robert Henry CHARLES (ur.), *Commentary on the Apocrypha of the Old Testament*, I, Bellingham, 2004., 376.

³⁰ Doduše glagoli se mijenjaju; dok u grčkom stoji προσέθηκεν (dodati, umnožiti), u Pešiti čitamo 'staviti' – što bi bilo slično sa προσέθηκεν; usp. Moše ZVI SEGAL, *Sepper ben Sira hasûsûa'ulem*, Jerusalem, 1997., 96; dok u grčkom stoji ἐκληροδότησεν (dati u nasljedstvo) za ἔδωκεν (učiti) u Pešiti. Sirijski se tekst može prevesti ovako: »On je stavio pred njih savez i poučio ih je zakonu života. Vječni savez je učinio s njima i obznanio im je njegove sudove.«

³¹ *Addidit illis disciplinam et legem vitæ hereditavit illos. Testamentum æternum constituit cum illis et iustitiam et iudicia sua ostendit illis.*

³² Usp. Emmanuele TESTA, Il concetto di alleanza nella storia primitiva (Gen 2,4-11,9), 23.

se svakoga zla« (προσέχετε ἀπὸ παντὸς ἀδίκου) može uzeti kao sažetak negativnih zapovijedi s dviju ploča zakona.³³

Iako svi pojmovi koji se spominju u tim redcima podsjećaju na Sinajski savez, a Sir 17,13 je očita aluzija na božansku objavu u Izl 19,16-19,³⁴ neki autori smatraju da u tom dijelu Ben Sira još uvijek govori o Adamu i Evi, budući da se Izrael spominje tek u Sir 17,17.³⁵ Puno je uvjerljivije rješenje ponudio Otto Kaiser, koji u Sir 17,11a.13 iščitava aluzije na Pnz 4,6; 5,2.24, dok Sir 17,14 tumači kao sažetak Dekaloga (prema Pnz 5,6-10).³⁶

Iz dosad rečenoga može se zaključiti troje: *prvo*, Ben Sira daje na znanje da je Bog svojem stvorenju darovao zakon života, budući da zakon Izraelu daje istinsko znanje i mudrost što mu omogućuje život. Dakle, poštivanje (Mojsijeva) zakona vodi k životu.³⁷ U pohvali mudrosti u Knjizi Baruhovoj (Bar 4) nailazi se na slične izraze,³⁸ a susreće ih se i izvan biblijske židovske literature (primjerice, *Sifre* 84 ili *Pirke Avot* 2:8).³⁹

³³ Usp. W. SKEHAN – Alexander A. DI LELLA, *Wisdom of Ben Sira. A New Translation with Notes by P.W. Skehan. Introduction and Commentary by A.A. Di Lella*, 282.

³⁴ Usporedi M. Gilbert: »(...) les derniers versets font allusion a alliance sinaïtique dans un contexte de création: c'est dire non seulement le rapport entre histoire et création, mais aussi la portée de l'histoire biblique pour tout être humain«, Maurice GILBERT, *Siracide*, u: Fulcran G. VIGOUROUX I DR. (ur.), *Dictionnaire de la Bible. Supplément*, 12, Paris, 1996., 1432.

³⁵ Na temelju teksta postoji višestruko tumačenje na koga se odnosi savez, budući da se u tekstu nalazi »i s njima sklopi savez« (διαθήκην αἰῶνος ἔστησεν μετ' αὐτῶν pa neki autori drže da se to odnosi na Izrael, iako se tek spominje u Sir 17,17, a neki drže da se odnosi na Adama i Evu; usp. Emmanuele TESTÀ, *Il concetto di alleanza nella storia primitiva* (Gen 2,4-11,9), 23. Teško je razaznati gdje autor uistinu započinje novu cjelinu. U svakom slučaju poznajući Ben Sirin stil pisanja, nameće se zaključak da u 10. retku započinje nešto novo. Pitanje je samo želi li svojom poznatom stilskom metodom promjene glagolskoga lica istaknuti određeno mišljenje, ili je uzrok te promjene puki prijelaz na novu cjelinu. Budući da se u 10. retku rabi treće lice množine, nameće se zaključak da bi se taj redak trebalo shvati kao da se odnosi na izraelski narod, kao i zbog teofanijskoga rječnika za Savez na gori Sinaju (Izl 19,16-20; 24,16.17). Kako autor smatra da savez s Bogom postoji od početka, taj se tekst jednako može odnositi i na Adama i Evu. Možda Ben Sira hotimično ostavlja obje mogućnosti. Taj bi se odlomak (Sir 17,1-24) mogao podijeliti i na dvije manje cjeline u kojima se opisuje stvaranje ljudskog roda 17,1-8(10) i izbor Izraela kao i posljedice tih dvaju Božjih čina. Budući da Izrael – zahvaljujući Sinajskom savezu – ima jedinstven odnos prema Gospodinu, čini se da on osobno rukovodi njime; usp. Roderick A. F. MacKENZIE, *Sirach*, Wilmigton, 1983., 78.

³⁶ Usp. Otto KAISER, *Covenant and Law in Ben Sira*, 254.

³⁷ John Peter LANGE, *A Commentary on the Holy Scriptures. Apocrypha*, Bellingham, 2008., 327.

³⁸ Ukratko, mudrost je u hvalospjevu personificirana i samo Bog poznaje mudrost i poniče sve pute spoznaje. Bog je Izraelu predao mudrost i ona se udomila među ljudima na zemlji. »Ona je knjiga Božjih zapovijedi. Zakon koji će trajati dovijeka: tko ga se bude držao taj će živjeti; tko ga napusti, taj će umrijeti« (Bar 4,1).

³⁹ Robert Henry CHARLES (ur.), *Commentary on the Apocrypha of the Old Testament*, I, 376.

Drugo, Ben Sira vjeruje u postojanje saveza i zakona od samoga početka, od stvaranja. »Čini se da Ben Sira želi istaknuti neprekidnost božanskoga saveza u izraelskoj povijesti. Počinjući s Noom (Sir 44,17), [u *Laus patrum*] slijedi niz obećanja koji će s vremenom kulminirati u Božjem obećanju prema Pinhasu (Sir 45,24-25).«⁴⁰ Činjenica je da Bog sklapa s narodom trajni savez, a ako je savez trajan, zašto onda postoji više saveza, tj. kako se to uklapa u sliku Božjeg saveza s Noom, Abrahamom, Mojsijem, Davidom itd. Vrlo je vjerojatno da Ben Sira podrazumijeva da je Božji vječni savez s ljudima postojao od sama početka stvorenja. Bog je čovjeka obdario svojim savezom i zakonom od stvaranja svijeta.⁴¹ Savez koji je Bog sklopio s izraelskim narodom na Sinaju samo je vremeniti, vidljivi znak onoga vječnog saveza i njegova je izravna potvrda.⁴² On je obnova obećanja, jer ljudima samo pomaže da se toga uvijek iznova prisjećaju. Prethodni i susljedni savezi koje su veliki vođe naroda obnavljali s Bogom, samo su potvrda i vremenski znak vječnoga saveza.

Posljedica je takva shvaćanja i činjenica da Ben Sira ne dopušta nikakav odmak davanja zakona od stvaranja: zakon života ljudima je darovan od samoga početka i Adamov grijeh nije ni po čemu značajniji od grijeha bilo kojeg pojedinca koji krši zakon. Stoga, kao *treći* zaključak, može se reći da Ben Sira između stvaranja i objave te sklapanja saveza s Bogom (na Sinaju) ne spominje Adamov grijeh. Iz toga proizlazi da je Tora odnosno Zakon lijek za ljudske neispravne sklonosti, što je u skladu s rabinskim razumijevanjem (primjerice, *Sifre Deut* 45).⁴³

3.3. Hvalospjev mudrosti (Sir 24)

Sljedeći tekst u kojem se spominje pojam saveza jest hvalospjev mudrosti u Sir 24,1-34. U hvalospjevu mudrosti, koji pri stvaranju izlazi iz usta Gospodnjih,⁴⁴

⁴⁰ Pancratius C. BEENTJES, Hezekiah and Isaiah, u: Pancratius C. BEENTJES, »*Happy the one who meditates on Wisdom*« (Sir. 14,20). *Collected Essays on the Book of Ben Sira*, Leuven, 2006., 147.

⁴¹ U ovom kontekst Alonso Schökel također vidi sveopćenitost saveza; usp. Luis ALONSO SCHÖKEL, *The Vision of Man in Sirach 16:24–17:14*, 237; usp. također Jean DE FRAINE, *Het Loflied op de menselige waardigheid in Eccli 17,1-14*, u: *Bijdragen*, (1950.) 11, 19s.

⁴² To je izvrsno sročio O. Kaiser: »It is his conviction that the protorevelation within the *condition humain* forms the precondition of the demand for obedience in the special revelation on Sinai, which as the law of life (Sir 17:11; 45:5) confirms Israel's special status as the Creator's own people« (usp. Otto KAISER, *Covenant and Law in Ben Sira*, 236).

⁴³ Usp. John J. COLLINS, *Wisdom, Apocalypticism and the Dead Sea Scrolls*, u: Anja Angela DIESEL – Reinhard G. LEHMANN – Eckart OTTO – Andreas WAGNER (ur.), »*jedes Ding hat seine Zeit...*« *Studien zum Israelitischen und altorientalischen Weisheit*. Dietrich Michel 65. *Geburtstag*, Berlin – New York, 1996., 25.

⁴⁴ Tekst je zbog toga vrlo često uspoređivan s Ivanovim Prologom (Iv 1,1s).

u retku 23 mudrost je prvi put u hebrejskoj Bibliji uspoređena s Knjigom saveza («Sve je ovo Knjiga saveza Boga svevišnjega, Zakon koji nam je Mojsije odredio kao baštinu zajednicama Jakovljevim» – ταῦτα πάντα βιβλος διαθήκης θεοῦ ὑψίστου νόμον ὃν ἐνετείλατο ἡμῖν Μωυση̄ς κληρονομίαν συναγωγαῑς Ιακωβ... Sir 24,23). Prvi dio retka podsjeća na Izl 24, 7, dok je drugi dio jednak s Pnz 33,4, gdje LXX za hebrejski חֻקֵי־יְהוָה ima συναγωγαῑς. U sljedećim redcima Ben Sira opisuje važnost mudrosti koristeći se metaforama o vodi (rijekama, morem, potocima itd.), ali ne proširuje svoju ideju o Tori kao Knjizi saveza.

3.4. *Stid* (Sir 41,14 – 42,14)

U Sir 41,20 (LXX) odnosno 41,19c (Ms. B i Mas) pojavljuje se pojam »savez« (ברית – διαθήκη).⁴⁵ Taj se tekst nalazi u cjelini u kojoj je riječ o stidu. Nakon njegova uvodnoga dijela (Sir 41,14-17), Ben Sira nabraja postupke (zle čine) kojih bi se ljudi trebali stidjeti (Sir 41,17-22 (17-26 prema KS) i to najčešće navodeći pred kim bi se trebali stidjeti ako ih čine (otac i majka, sudac i knez, općina i narod, drug i prijatelj itd.). Za te stihove ne postoji sirijski tekst, a latinski tekst odudara od hebrejskoga, odnosno grčkoga. Dok je u grčkom tekstu ἀπὸ ἀληθείας θεοῦ καὶ διαθήκης καὶ ἀπὸ πῆχως ἀγκῶνος ἐπ' ἄρτοις («pred istinom Božjom i zavjetom stidi se naslanjati lakte na stol»), u hebrejskom tekstu čitamo: אֵל לַחֵם אֲצִיל מִדֵּפֵר אֱלֹהִים וּבְרִית מִמִּטָּה אֲצִיל («prekršaja zakletve i saveza, širenja lakata za jelom»). Znači u grčkom su tekstu dva dijela jednog te istog stiha spojena u jednu rečenicu, dok su to u hebrejskom dvije zapovijedi, tj. »stidjeti se prekršaja zakletve i saveza« te »stidjeti se širenja lakata za stolom«. Kako se te riječi ne navode na početku, niti se spominje Bog, a i zbog samog konteksta, dade se zaključiti da bi tu prije bila riječ o ugovoru između osoba, negoli o savezu s Bogom.

U Sir 42,2 ponovno se spominje pojam διαθήκη. Dok grčki tekst glasi: περὶ νόμου ὑψίστου καὶ διαθήκης καὶ περὶ κριματός δικαίῳσαι τὸν ἀσεβῆ («Zakona i Saveza Svevišnjega, presude koja daje pravdu i bezbožniku»), u hebrejskom tekstu za περὶ νόμου ὑψίστου καὶ διαθήκης nalazimo: עֲלִיין וְחוקֵי אֵל תורה («zakon Svevišnjeg i uredba»). νόμος i διαθήκη se spominju prvi, pa se iz konteksta razabire da se διαθήκη tu ne može odnositi na Savez, a kad bi i bilo tako, ne govori ništa detaljnije o Ben Sirinu poimanju saveza. Međutim, διαθήκη u Sir 42,2, kao prijevod za חוקֵי čini se definitivno mijenja smisao hebrejskoga matičnog teksta. Grčki tekst znatno proširuje žarište od nekog nespomenutog zakona prema cijelosti Božjeg saveza s Izraelom. U he-

⁴⁵ U hebrejskom tekstu taj je stih dugačak pa se stoga razlikuje grčka (41,20) i hebrejska (41,19) versifikacija.

brejskom se tekstu pak nailazi na tri pojma (מִצְוֵי/מוֹשֶׁפֶט וְ חוֹק, תּוֹרַת עֲלִיּוֹן). »Zakon Svevišnjeg« odnosi se općenito na zakon shvaćen kao skup načela, koji uključuje također božanske sankcije; »uredbe« su određena ozakonjenja koja proizlaze iz primjene tih načela u praksi; dok je »pravedni sud« opći pojam što ga obilježava provođenje uredaba. Ben Sira se očito obraća pismoznancima, koji su odgovorni za provođenje Zakona. Rudolf Smend objašnjava da je opće značenje stiha zapravo opomena pismoznancima da se – suočeni s grčkom kulturom i utjecajima – ne stide Zakona svojih očeva (tj. svoje predane i naslijeđene vjere).⁴⁶

3.5. Laus patrum (*Pohvala predaka*)

Zakon i savez su vrlo važni pojmovi u Knjizi Sirahovoj, ali glede samoga proučavanja saveza u Ben Sira, kao vrhunac može se uzeti već spomenuti hvalospjev slavnim ocima u poglavljima 44 – 50. Hvalospjev ima potpunoma jasnu strukturu,⁴⁷ u kojoj su četiri veće cjeline: uvodni dio (Sir 44,1-15), prva cjelina (Sir 44,17 – 45,26), druga cjelina (Sir 46,1 – 49,16) i završni hvalospjev velikom svećeniku Šimunu, uključujući doksologiju (Sir 50,1-24).

Uvod	Sir 44,1-15 → 2 x 9 = 18 bicola (dvostih)
I. dio	Sir 44,17 – 45,26 → 8 x 8 = 64 bicola (dvostih)
II. dio	Sir 46,1 – 49,16 → 2 x 8 x 8 = 128 bicola (dvostih)
Zaključak	Sir 50, 1-24 → 4 x 9 = 36 bicola (dvostih)

Iz te je strukture razvidno da prvi dio, tj. uvod opsegom iznosi točno polovicu završnoga dijela, a treći je dio dvostruko veći od drugoga. Binom בְּרִית – διαθήκη spominje se u uvodnom dijelu (Sir 44,12) i posebno u prvo cjelini (Sir 44,17 – 45,26). Važnost pojma saveza u *Laus patrum* odražava se i statistički. Pojam διαθήκη spominje se više puta samo u sljedećim knjigama: Postanak (26 puta), Jošua (31 put), Ponovljeni zakon (28 puta). Od 23 puta, koliko se διαθήκη spominje u Knjizi Sirahovoj, 11 se puta ponavlja u Sir 44 – 45. P. C. Beentjees dobro uočava da je »ustanova saveza posebno istaknuta u prvom dijelu Ben Sirina hvalospjeva (Sir 44 – 45) ...[dok] povijest proroka i

⁴⁶ Usp. Robert Henry CHARLES (ur.), *Commentary on the Apocrypha of the Old Testament*, I, 468s.

⁴⁷ Iako autori nisu potpunoma suglasni glede te podjele, može se reći da je ona najprihvaćenija. U članku se slijedi struktura koju je predložio Jeremy Corley; usp. Jeremy CORLEY, A Numerical Structure in Sirach 44:1-50:24, u: *Catholic Biblical Quarterly*, 69 (2007.) 3, 43-65, ali se daje i pregled drugih važnijih struktura.

kraljeva daju strukturu drugom glavnom bloku⁴⁸. U *Laus patrum* spominje se sedam Božjih saveza s Izraelom, koji su temelj bogoslužnoga života Izraela. Nije slučajno da se u prvom djelu pojam בְּרִית – διαθήκη spominje sedam puta, a u ostatku samo jednom, dok u drugom dijelu prevladava korijen נבא (gdje se misli na izvedenice toga korijena koje uključuju pojmove: prorok, proroštvo, prorokovati itd.). Ben Sira u *Laus patrum* dijeli povijest Izraela po razdobljima pomoću sedam saveza, pri čemu je zanimljivo da izostavlja kako Sinajski i Moabski savez, tako i obećani »novi Savez«. Dakle, kod prvih sedam osoba koje se spominju u *Laus patrum* zajednička je tema »savez« pa tako tvore jednu literarnu cjelinu. Istina, Mojsije se ne spominje izravno u svezi sa savezom, ali kao onaj koji je primio objavljeni Zakon, on zacijelo ima važnu ulogu među prvih sedam utemeljitelja. Čini se da tu tvrdnju potkrjepljuje i činjenica da se David i njegov savez spominju na kraju Sir 45,26 (osmi u slijedu). Njegovo je spominjanje posve izvan bilo kakva kronološkog niza, što je vidljivo i iz toga da se odlomak posvećen kralju Davidu nalazi tek u Sir 47,1-11.⁴⁹ Znači, Ben Sira je ograničio prvi dio *Laus patrum* s temom saveza, a kako je Bog s Davidom sklopio povijesno važan savez, Ben Sira ga spominje prije cjeline dodijeljene samom kralju Davidu, tako da ne bi izostao iz niza. Dakle, Bog sklapa savez s Noom, Abrahamom, Izakom, Izraelom, Mojsijem, Aronom, Pinhasom i Davidom. Taj odlomak govori o savezu kao podlozi božanskih obećanja i blagoslova te o uspostavi posebnih službi unutar Izraela pomoću kojih će ti blagoslovi biti provedeni u djelo. S Mojsijem je započelo obavljanje svih uobičajenih službi, ali je posve jasno da svećenička služba uživa posebne povlastice pa je utemeljena tijekom toga razdoblja sklapanja saveza.⁵⁰

Pogledajmo sad detaljnije tekstove *Laus patrum* u kojima se spominje בְּרִית – διαθήκη.

3.5.1. Sir 44,12

Sir 44,1-15 uvod je u cijeli *Laus patrum*, a prva dva stiha uvod su te cjeline. U Sir 44,1 Ben Sira najavljuje da će u narednom hvalospjevu ispjevati⁵¹ pohvalu

⁴⁸ Usp. Pancratius C. BEENTJES, Hezekiah and Isaiah, 147.

⁴⁹ Usp. Burton L. MACK, *Wisdom and the Hebrew Epic. Ben Sira's Hymn in the Praise of the Fathers*, Chicago, 1985., 39.

⁵⁰ Usp. Isto.

⁵¹ Kao u mnogim drugim hvalospjevima, Ben Sira započinje u prvom licu אֱהִלְלֶהּ נָא. Taj oblik posebno podsjeća na početak prethodnog hvalospjeva אֲזַכְּרֶהּ נָא u Sir 42,15. A uporaba 1. lica jednine sa česticom נָא (kohortativ) odskače od bezličnosti ostatka hvalospjeva. Čini se da je smisao toga stiha samo u tomu da zaokupi pažnju čitatelja.

pobožnim precima (אנשי חסד)⁵² i to svakom u njegovu vremenu. Zatim Ben Sira u Sir 44,3-5 nabraja tko bi se sve mogao naći u hvalospjevu. Popis se može podijeliti u dvije skupine: politička (kraljevi, vojni vođe, savjetnici, proroci, vladari) i duhovno-kulturna (pismoznanci, svećenici, skladatelji napjeva, sakupljači mudrosti). U retku 44,6 Ben Sira određuje prije vremena (rat i mir) u kojima su djelovali ti junaci, negoli njihove značajke.⁵³ S retkom 7 (Sir 44,7) prekida nabranje i ponovno se vraća hvali i onomu zbog čega je dobro hvaliti te ljude. U redcima 44,10-15⁵⁴ Ben Sira nastavlja programatski uvod i najavljuje nekoliko tema koje će poslije biti obrađene u hvalospjevu: čast, slava, potomstvo, nasljeđe, savez i pobožnost.⁵⁵ Jedna je od tema i savez, a u Sir 44,12 (Mas) piše: זרעם וצאצאיהם בעבורם (Njihovi potomci stoje⁵⁶ u njihovu savezu i njihovo potomstvo za njihovo dobro). U grčkom pak tekstu piše: ἐν ταῖς διαθήκαις ἔστη τὸ σπέσμα αὐτῶν καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν δι' αὐτούς («Djeca im se vjerno drže zavjetâ, i potomstvo njihovo, zbog njih»). Kao što se vidi u grčkom je tekstu pojam *savez* (διαθήκη) u pluralu (διαθήκαις). S druge strane, u hebrejskom je tekstu pojam בְּרִית u jednini. Ta riječ u hebrejskoj Bibliji nikada ne tvori množinu, pa stoga većina egzegeta smatra da u starozavjetnom kanonu postoji samo jedan jedini Božji savez s Izraelom, i to onaj Sinajski.⁵⁷ Ipak

⁵² U grčkom tekst glasi ἄνδρας ἐνδόξους (slavni muževi).

⁵³ U Sir 6a spominju se אנשי היל (ratnici), a u Sir 6b וְשׁוֹקֵטִים (šuteći, mirujući; usp. Antonio MINISSALE, *La versione greca del Siracide*, 127.

⁵⁴ Sa stihom Sir 44,10 započinje novi odjeljak u uvodu. Postoji retorički razlog za to, budući da se ponavlja pojam אנשי חסד s početka uvoda (Sir 44,1). Taj se dio – zbog posebne strukture – razlikuje i od ostatka uvoda, budući da svaka prva riječ stiha završava na –am, što se najčešće postiže ponavljanjem sufiksa za treće lice jednine, ali ne uvijek. U prvom se pak dijelu glagol ponavlja u participativnom obliku. T. H. Lim u svom članku pokušava odgonetnuti na koga se u Sir 44,10 odnosi »ali ovo su«: »One of the most important and perplexing puzzles in the introductory unit of the 'praise of the fathers' centres around the problematic words 'nevertheless these were men of piety' (Sir. xliv 10). What is the antecedent of the demonstrative 'these' (Heb. *lh*, Gk. οὗτοι, Syr. *hlyn*, Lat. *illi*)?« (usp. Timothy H. LIM, »Nevertheless these were men of piety« (Ben Sira XLIV 10), u: *Vetus Testamentum*, 38 (1988.) 3, 338). Na pitanje zašto sa Sir 44,10 ne započinje nova manja cjelina, on navodi gramatički razlog i tvrdi da se »oni« odnosi izravno na Sir 44,9. Ali zbog cijelog konteksta i same strukture uvoda to se čini neprihvatljivim.

⁵⁵ Usp. Burton L. MACK, *Wisdom and the Hebrew Epic*, 74.

⁵⁶ P. A. H. De Boer ispituje u svojem članku značenje pojma ב עמוד, budući da prijedlog često mijenja značenje hebrejskog glagola i predlaže da se prevede sa »ispunjavaju« – »Ihre Nachkommen erfüllten ihre Verpflichtungen«; usp. Pieter Aire Hendrik DE BOER, »בבריתם עמוד זרעם« (Sir. XLIV 12)«, u: *Vetus Testamentum Supplements*, (1967.) 16, 26s. Tu se jednako tako može uzeti najosnovnije značenje glagola עמוד (stajati) koje je puno neutralnije.

⁵⁷ Usp. Norbert LOHFINK, Ein Bund oder zwei Bünde in der Heiligen Schrift, u: *L'interpretazione della Bibbia nella chiesa. Atti del Simposio promosso dalla Congregazione per la Dottrina della Fede*, Città del Vaticano, 2001., 272-297.

Ben Sirin je unuk upotrijebio riječ u pluralu. Pojam διαθήκη je u LXX šest puta u pluralu (Sir 44,12,18; 45,17; 2 Mak 8,15; Mudr 18,22 i Ez 16,29). Znači, osim Ez 16,29, gdje je njegova uporaba prijeporna, svi su ostali navodi deuterokanonski, od čega čak tri puta u Knjizi Sirahovoj. Možda bi se ta razlika mogla protumačiti činjenicom da je savez s Bogom samo jedan, ali obnove saveza ponavljaju se u vremenu i ima ih više. Kao što je u prvom dijelu rada izloženo, διαθήκη se u Starom zavjetu uglavnom prevodi kao בְּרִית, ali to u grčkom jeziku nije jedino značenje toga pojma. Kad se בְּרִית prevodi s διαθήκη uglavnom označava savez (kao recipročan odnos), ali također može označavati zapovijed (prema drugima) ili obvezu (prema sebi). Prema A. Minissaleu sva tri značenja pojma διαθήκη pojavljuju se u Knjizi Sirahovoj i stoga se plural διαθήκαις u Sir 44,12 ne odnosi toliko na ideju o postojanju više saveza, nego na ideju o više zapovijedi unutar jednog jedinog saveza, odnosno zakona.⁵⁸ Sličnog je mišljenja i P.A.H. de Boer koji piše da vjernost Sinajskom savezu osigurava sigurnost obitelji, potomcima i pridonosi ugledu.⁵⁹ Ali iz daljnjih tekstova unutar hvalospjeva ne stječe se takav dojam, budući da se u hebrejskom tekstu nalazi više saveza koji su točno označeni.

3.5.2. Savez s Noom

Prvi u nizu saveza jest onaj s Noom (Sir 44,17-18), a grčki tekst glasi: Νωε εὐρέθη τέλειος δίκαιος ἐν καιρῷ ὀργῆς ἐγένετο ἀντάλλαγμα διὰ τοῦτον ἐγενήθη κατάλειμμα τῆ γῆ ὅτε ἐγένετο κατακλυσμός (Sir 44,17) διαθήκαι αἰῶνος ἐτέθησαν πρὸς αὐτόν ἵνα μὴ ἐξαλειφθῆ κατακλυσμῷ πᾶσα σάρξ (Sir 44,18). Zagrebačka ga Biblija prevodi: »Noa bijaše savršen pravednik i u vrijeme gnjeva postade obnovitelj; po njemu je spašen ostatak na zemlji u doba potopa. Vječni je Savez utemeljen s njim da više neće od potopa izginuti sve živo.« Na hebrejskom tekst glasi:

נח צדיק נמצא תמים בעת כלה היה החליף בעבורו היה שארית ובבריתו חרל
מבול: Sir 44,17

Sir 44,18 באות עולם נכרת כרת עמו לבלתי השחית כל בשר⁶⁰

⁵⁸ Antonio MINISSALE, *La versione greca del Siracide*, 113.

⁵⁹ Usp. Pieter Aire Hendrik DE BOER, »בבריתם עמך זרעם« (Sir. XLIV 12)«, 25-29.

⁶⁰ Prijevod: »Pravedni Noa bio je savršen, u vrijeme uništenja on je postao nasljednik; zbog njega postoji ostatak, i zbog saveza s njim prestala je poplava; zbog vječnoga znaka učinjenog s njim [Bog se obvezao] da neće uništiti sve ljude.« »Nasljednik« se može prevesti kao »predstavnik, zamjenik« prema aramejskom תחלוף; usp. Samuel KRAUSS, *Notes on Sirach: 1. The name Sirach; 2. The Author; 3. Sayings of Sirach in Rabbinic Literature: 4. The word thlyp*, u: *Jewish Quarterly Review*, (1898.) 11, 156s. To bi bilo u skladu s

Vidljivo je da se u grčkom tekstu διαθήκη spominje u retku 18, a u hebrejskom u retku 17. Latinski tekst, odnosno Vulgata posvećuje Noi tri stiha (Sir 44,17-19) i spominje *testamenta saeculi* na početku Sir 44,19. Sirijska Pešita uopće ne spominje savez, već u oba stiha spominje zakletve (ܘܨܘܪܐ⁶¹). Ako se temeljito uspoređi grčki i hebrejski prijevod uviđa se da grčki prijevod mijenja tekst premještajući »savez« u drugi stih i još ga stavlja u množinu. Dakle, u hebrejskom je tekstu riječ o savezu izravno s Noom, dok je u grčkom tekstu riječ o Božjim obećanjima ljudima. Tako se briše savez s Noom, najvjerojatnije zato da bi se posebice istaknuo savez s Abrahamom.⁶² Ali hebrejski je tekst očita aluzija na Post 9,12 gdje se spominju oba pojma: »znak« i »savez« (חֶבְרִית אֵימָה) pa je stoga očito da Ben Sira ima na umu savez s Noom. Bez obzira na tu tekstualnokritičku poteškoću, savez s Noom je očigledno prvi u nizu saveza koje spominje Ben Sira. Bitna je sljedeća činjenica: u skladu s tekstem, čini se da redosljed događaja u Sir 44,17-18 ima određeno značenje. Noa je prvo nađen kao savršen i pravedan, a tek je potom s njim sklopljen »vječni Savez«. Na kraju valja reći da u Ben Sira savezu prethodi određeni uvjet (kušnja), kao i to da je taj savez sveopći, za sve ljude, a ne samo za izabrani narod.

3.5.3. Savez s Abrahamom

Sljedeći savez u nizu je onaj s Abrahamom. Nakon Noe, Ben Sira donosi razmjerno duži prikaz Abrahama (Sir 44,19-21). Opis započinje prepoznavanjem Abrahama kao »oca mnoštva naroda« (πατήρ πλήθους ἐθνῶν/אב הַמִּוֶּן גוֹיִם), što bi značilo da je obećanje iz Post 17,4 ispunjeno. Ben Sira uvijek ističe da Bog ispunjava svoja obećanja. On ističe i Abrahamovu slavu. Prema grčkom tekstu nitko mu nije ravan po slavi, dok je prema hebrejskom tekstu njegova slava neokrnjena. Ben Sira je u prvom redu želio prikazati Abrahama kao vjernog Izraelca. Zbog Ben Sirine usredotočenosti na Toru, nije dostatno Abrahama gledati općenito kao vjernog, nego se njegov život mora podudarati sa svim vidovima Tore. Samo ga se tako može gledati kao onoga koji je zaista vjeran savezu. Stoga Ben Sira naknadno tumači u čemu se prepoznaje Abrahamova

grčkim u kojem se kaže »postao je zamjenik« (ἀντάλλαγμα). U svakom slučaju smisao je te rečenice da je zbog Noe opstala ljudska vrsta.

⁶¹ Budući da je riječ ܘܨܘܪܐ vrlo slična riječi ܘܨܘܪܐ (a posebno je to vidljivo u njihovim oblicima u Sir 44,17, ܘܨܘܪܐ nasuprot ܘܨܘܪܐ), ovdje se može raditi o piščevoj pogriješi.

⁶² Kad je riječ o izvornom tekstu o Noi u Knjizi Postanka potrebno je istaknuti da samo P donosi opis saveza s Noom (Post 9,1-17), ali ne i J (Post 8,20-22); usp. Antonio MINISSALE, *La versione greca del Siracide*, 111.

slava kao neokaljana: u njegovu obdržavanju Zakona⁶³ i u kušnjama kroz koje je prošao. Hebrejski tekst ovog stiha glasi:

אשר שמר מצות עליון ובא בברית עמו בבשרו כרת לו חק ובניסוי נמצא נאמן:⁶⁴
Sir 44,20

Grčki tekst: ὃς συνετήρησεν νόμον ὑψίστου καὶ ἐγένετο ἐν διαθήκῃ μετ' αὐτοῦ ἐν σαρκὶ αὐτοῦ ἔστησεν διαθήκην καὶ ἐν πειρασμῶ εὐρέθη πιστός. Može se zamijetiti da se takvo čitanje hebrejskoga teksta podudara s bitnim značajkama divergentnoga teksta u LXX. Ali u Sir 44,20 oba su pojma ברית i חוק, prevedena s διαθήκη prikrivajući tako nakanu hebrejskoga izvornika. »Zakon« u tom stihu vrlo vjerojatno znači zakon obrezivanja (obvezan) za sve Abrahamove potomke. Tu Ben Sira najvjerojatnije aludira na Post 17,9-11. Grčki prijevod, međutim, potpuno uklanja semantičku razliku koja postoji u hebrejskom tekstu između »saveza« (ברית – διαθήκη) koji Bog sklapa i »zakona« (חק – διαθήκη) koji Bog utvrđuje »u tijelu« (בבשרו).⁶⁵ Isto tako u prvom dijelu stiha grčki prevodi מצות (množina) sa νόμον⁶⁶ (jednina), te se u zadnjem dijelu stiha mijenja subjekt između hebrejskog i grčkog teksta – u hebrejskom Bog sklapa zakon s Abrahamom, dok u grčkom prijevodu Abraham ispunja taj zakon (לו חק) ⁶⁷ כרת nasuprot ἐν σαρκὶ αὐτοῦ ἔστησεν διαθήκην). Postavlja se pitanje zašto Ben Sira mijenja izvorni izraz ברית glede obrezanja koji se više puta susreće u izvornom Post 17 s pojmom חק. Rješenje se može naći u Post 26,4-5 gdje je riječ o umnažanju Abrahamova potomstva, davanju zemlje i blagoslova svim narodima zbog njegova poštivanja Božjih zapovijedi, zakona i odredbaba (מצותי חקותי ותורתִי). Sve se te sastavnice ponavljaju i u Sir 44,20-21.⁶⁸ Blagoslov svih naroda za Ben Sira je očito važan, budući da ga stavlja na početak nabrajanja Božjih obećanja Abrahamu, mijenjajući redosljed u Post 22,16-18, čime ga

⁶³ Postavlja se pitanje kako Abraham može poštivati Zakon – očigledno se aludira na Mojsijev zakon – ako je Abraham živio prije Mojsija. To bi bilo anakronološki i stoga netočno. No tu još jednom vidimo Ben Sirino mišljenje da su i Zakon i Savez s Bogom vječni (usp. Sir 17).

⁶⁴ Prijevod: »koji je čuvao zapovijedi Svevišnjeg, ušao u savez s njim; u tijelu mu učini zakon, i kad bijaše kušan, pronađen je vjernim«.

⁶⁵ Usp. Albert PIETERSMA – Benjamin G. WRIGHT (ur.), *A New English Translation of the Septuagint*, 718.

⁶⁶ Već je sam odabir riječi neobičan. Uobičajeno je u LXX da se מצותה prevodi s ἐντολή, dok se תורה prevodi sa νόμος.

⁶⁷ Zanimljivo je da Ben Sira nikad ne rabi glagol כרת s riječju ברית, što je standardni izraz za sklapanje saveza u J, E, D predaji, dok ga P zbog povezanosti sa žrtvom izbjegava – najčešće koristi הקים. Ben Sira koristi sljedeće glagole: בא ב-, נתן.

⁶⁸ Usp. Bradley C. GREGORY, *Abraham as the Jewish Ideal: Exegetical Traditions in Sirach 44:19-21*, u: *Catholic Biblical Quarterly*, (2008.) 70, 70.

posebice ističe. Osim toga, bitno je istaknuti i općenit redosljed događaja kako ga nalazimo u Ben Sira. Taj redosljed zaslužuje opasku, budući da je savez uvijek posljedica prethodnih događaja (kušnja osobe s kojom se savez sklapa). Kao i u slučaju s Noom, Abraham je bio vjeran zakonu, pa je tek potom bio uzet u savez. Znači da potvrda »saveza u tijelu« dolazi naknadno, nakon prethodne poslušnosti.

3.5.4. Izak i Jakov

Kao što je već rečeno, Ben Sira ustraje na potvrđivanju saveza u povijesti (Sir 44,12), kako bi uvijek iznova pokazao pouzdanost Božjih obećanja. To je vidljivo i iz sljedećega primjera saveza s Izakom, gdje tvrdi da je savez učinjen zbog Abrahama (וּבְרֵכָה נָחָה עַל רֹאשׁ יִשְׂרָאֵל וַיְכַוְּנֵהוּ וַיְכַוְּנֵהוּ וַיְכַוְּנֵהוּ בְּבִכּוּרָה בְּבִרְכָה וַיִּתֵּן לוֹ נַחֲלָתוֹ) i da jednako uključuje Izraela odnosno Jakova u svim savezima i obećanjima blagoslova (u hebrejskom se spominju samo blagoslovi – וּבְרֵכָה נָחָה עַל רֹאשׁ יִשְׂרָאֵל).

Blagoslov svih ljudi i savez blisko su vezani, pa je zato obećanje blagoslova za narode ponovljeno u Ben Sirinu opisu saveza s Izakom. Ponavljanje tog obećanja ističe njegovu važnost.

Sir 44,22 וגם ליצחק הקים בן בעבור אברהם אביו ברית כל ראשון נתנו:
 Sir 44,23 וּבְרֵכָה נָחָה עַל רֹאשׁ יִשְׂרָאֵל וַיְכַוְּנֵהוּ וַיְכַוְּנֵהוּ וַיְכַוְּנֵהוּ בְּבִכּוּרָה בְּבִרְכָה וַיִּתֵּן לוֹ נַחֲלָתוֹ
 וַיְצַיְבֵהוּ לְשִׁבְטִים לְחֶלֶק שְׁנַיִם עֶשֶׂר מִמֶּנּוּ אִישׁ מוֹצֵא וּמוֹצֵא חֵן בְּעֵינֵי כָל חַיִּי:⁶⁹

Sir 44,22 καὶ ἐν τῷ Ἰσαακ ἔστησεν οὕτως δι' Ἀβρααμ τὸν πατέρα αὐτοῦ
 Sir 44,23 εὐλογίαν πάντων ἀνθρώπων καὶ διαθήκην κατέπαυσεν ἐπὶ κεφαλὴν Ἰακωβ⁷⁰ ἐπέγνω αὐτὸν ἐν εὐλογίαις αὐτοῦ καὶ ἔδωκεν αὐτῷ ἐν κληρονομίᾳ καὶ διέστειλεν μερίδας αὐτοῦ ἐν φυλαῖς ἐμέρισεν δέκα δύο
 Sir 45,1a καὶ ἐξήγαγεν ἐξ αὐτοῦ ἄνδρα ἐλέους εὐρίσκοντα χάριν ἐν ὀφθαλμοῖς πάσης σαρκὸς ἠγαπημένον ὑπὸ θεοῦ

Ima podosta razlike između grčkoga i hebrejskoga teksta, ali je vrlo zanimljivo da grčki tekst poput hebrejskoga ima obje riječi »savez« i »blagoslov«, ali samo u obrnutom redosljedu. Hebrejski se odnosi na savez s

⁶⁹ U hebrejskom tekstu na početku doslovno piše: »također Izaku podignu sina«, ali je najvjerojatnije בן grješka za בן, kao što se može vidjeti iz glose u rukopisu B i iz grčkog teksta gdje stoji οὕτως. Prijevod: također s Izakom obnovi to [obećanje], zbog Abrahama, njegova oca, darovao mu je savez svih predaka; blagoslov je ostao na glavi Izraelovoj te je potvrdio njegovo obećanje i dao mu je njegovo nasljeđe i uredio ga u plemena, u 12 dijelova, i izvede iz njega čovjeka koji je našao sklonost sveg ljudstva.

⁷⁰ Sirijski je sličan grčkom (ὁ εὐρίσκων χάριν ἐν ὀφθαλμοῖς πάσης σαρκὸς ἠγαπημένον ὑπὸ θεοῦ) – i blagoslov svih prethodnika počiva na glavi Izraelovoj), ali izostavlja savez, te ime Jakov mijenja u Izrael.

Noom i Abrahamom, koji je sklopljen već s Izakom, i na njemu temelji blagoslov koji se ostvaruje u dobivanju bogatstva i rođenju 12-ero djece. Zamjenom mjesta u grčkom tekstu blagoslov postaje sveopći. Na taj način grčki tekst ponovno uklanja savez, budući da se διαθήκη tu više odnosi na Božju obvezu da osigura blagoslov. Tako se oba teksta, i grčki i hebrejski, temelje na svetopisamskoj predaji iz Knjige Postanka, ali na dva različita teksta. Hebrejskom je tekstu, primjerice, podloga Post 27,27; 29,31s., a grčki se tekst oslanja na Post 12,3; 28,14s. Dok hebrejski tekst ističe nasljeđivanje saveza i u tom vidu ispunjenje Božjih obećanja, u grčkom je tekstu izostavljeno upućivanje na savez.

3.5.5. Mojsije

U Sir 45,1 započinje dio posvećen Mojsiju. Nakon uvodna tri stiha u kojima Ben Sira opisuje Mojsija, najzanimljiviji dio glede saveza su stihovi u Sir 45,3-5. U *Laus patrum* se često nailazi na izbor pojedinca za određenu službu (primjerice, Sir 45,16; 47,2). Mojsije je tako bio izabran primiti zakon za sve i biti učitelj Izraela (Sir 45,5). Ali prije ispunjenja tog obećanja, prvo je bio posvećen. Kao i u prijašnjih odabranika, prvo je osoba kušana, a tek potom dolazi savez. Mojsije je izabran zbog svoje vjernosti i poniznosti (Sir 45,4). Taj je stih okružen stihovima koji zorno pokazuju u čemu se očituje Mojsijeva vjernost. Mojsije je bio vjeran »zapovijedima«, »Zakonu života«, »Savezu« i »Božjim sudovima«. U Sir 45,5 u grčkom su tekstu pojmovi: ἐντολή (zapovijedi), νόμος ζωῆς καὶ ἐπιστήμης (zakon života i spoznaje), διαθήκη (savez) i κριμα (sud). Nasuprot tome u hebrejskom su: מצוה (zapovjed), תורת חיים וחכמה (zakon života i spoznaje), חק (uredbe), עדות (svjedočanstvo) i משפט (sud). Razvidno je da hebrejski ima jedan pojam više. Dok u grčkom tekstu Mojsije treba učiti Izraela savezu i sudovima, u hebrejskom tekstu ga uči uredbama, svjedočanstvima i sudovima. Διαθήκη dakle zamjenjuje עדות i חק. Već je u uvodu u ovaj članak rečeno što znači חק, a עדות znači 'svjedočanstvo'. Vulgata ga, primjerice, prevodi s *testimonium*, nasuprot *testamentum* koji stoji za ברית. U sirijskoj *Pešiti* nalazimo »i dopusti mu da se približi njegovu oblaku i stavi pred njega zakon života i blagoslov kako bi mogao naučavati njegove zakone one u kući Izraelovoj i njegovu savezu i sudovima Jakova«. Stoga se u sirijskom susreću pojmovi: zakon života (ܩܘܢܝܢܐ ܕܚܝܝܡ), blagoslov (ܩܘܢܝܢܐ ܕܥܘܠܡܐ), zakon (ܩܘܢܝܢܐ), savez (ܩܘܢܝܢܐ) i sud (ܩܘܢܝܢܐ). Drugi dio tog stiha u *Vulgati* glasi: »et dedit illi coram *praecepta legem vitae et disciplinae* docere Iacob *testamentum et iudicia* sua Israhel«. I grčki i sirijski i latinski prijevod sadrže pojam »savez«, ali ga u hebrejskom nema.

Stoga je vjerojatnije da je tu riječ o samom zakonu, odnosno Dekalogu, nego o savezu, budući da je Mojsijeva zadaća poučavati Izraela zakonu koji je primio od Boga. To je u skladu s P predajom koja ne govori o savezu s Mojsijem, nego o ispunjenju saveza s Abrahamom.⁷¹ Kad je riječ o Mojsijevu opisu, jednako je tako zanimljivo uvidjeti da ima puno zajedničkih izraza sa 17. poglavljem u kojem Ben Sira govori o stvaranju (posebno sa Sir 17,7-17). Moglo bi se reći da je Izrael novo Božje stvorenje koje ima poklad mudrosti (Mudrosti), koja će obnoviti sve narode.

3.5.6. Aron

Nakon Mojsija slijedi dio posvećen Ben Sirinoj najomiljenijoj temi – svećeništvu, kojem posvećuje više redaka u *Laus patrum*.⁷² Lako je uočljiva razlika u opsegu teksta koji Ben Sira posvećuje Mojsiju (5 stihova) i Aronu, Pinhasu i ostalim Aronovim »sinovima« (20 stihova). Upitno je zašto to čini. Mojsije je opisan kao onaj koji je prislan s Bogom, koji je izabran da poučava Toru, koji je i među svetima uzvišen, ali ipak nije opisan kao svećenik. Naravno u svećeničkom izvoru (P), koji Ben Sira najviše slijedi, Mojsije nije nikad spomenut kao svećenik,⁷³ nego su to samo Aron i njegovi potomci.⁷⁴ Dva lika koja opisuju u hvalospjevu jednako tako su vezana uz pojam saveza. Prvi od njih je Aron.

Ben Sira je Aronu posvetio više stihova nego bilo kojoj drugoj osobi u izraelskoj povijesti (Sir 45,6-23). Ben Sira započinje opis Arona tvrdnjom da je

⁷¹ Uglavnom autori tvrde da P sadrži samo dva saveza (s Noom i Abrahamom), ali već J. Wellhausen podastire teoriju o izvoru Q (umjesto P), koji tako zove zbog četiriju saveza, uključujući savez s Adamom i Mojsijem (Q = Liber Quatorum foedorum); usp. Julius WELLHAUSEN, *Prologomena zur Geschichte Israels*, Berlin, 1883., 8-9. Iako svrha ovoga rada nije utvrditi koliko ima saveza u P predaji, čini se vjerojatnom tvrdnja većine autora da P ne spominje savez s Mojsijem.

⁷² Autori su uglavnom suglasni glede Ben Sirina zanimanja za svećeništvo, a neki drže da je i sam bio svećenik; usp. Helga STADELMANN, *Ben Sira als Schriftgelehrter*, Tübingen, 1980., 41-42.

⁷³ T. Martens govori o trilogiji, temeljeći se na izrazu τριτός εις δόξαν (treći u slavi) iz grčkog teksta; usp. Thierry MAERTENS, *L'éloge des Pères (Sir 44-50)*, Bruges, 1956., 116. Tu je hebrejski tekst fragmentiran, ali prema rekonstrukciji (usp. Israel LEVI, *The Hebrew Text of the Book of Ecclesiasticus*, Leiden, 1904., 62, i Francesco VATTIONI, *Ecclesiastico*, Napoli, 1968., 247), razvidno je da grčki tekst ne slijedi hebrejski. Ako se uzme u obzir samo grčki tekst, »trilogija u slavi« se ne mora nužno odnositi na svećeničku trilogiju, nego se samo Pinhasa može uzeti kao treću osobu u nizu značajnih osoba iz istoga razdoblja ili kao trećeg u obitelji iza Arona i Eleazara.

⁷⁴ Saul Mitchell OLYAN, Ben Sira's relationship to the priesthood, u: *Harvard Theological Review*, 80 (1987.) 3, 268.

Bog uzvisio sveca (שׁוֹרֵי)⁷⁵ iz plemena Levijeva (יִי לְמִשְׁפַּחַת לֵוִי/ἐκ φυλῆς Λευι).⁷⁶ Ali odmah u drugom stihu prelazi na savez – u Sir 45,7 piše וַיִּשְׁמְרוּהוּ כְּחֵן עוֹלָם («i učini s njim vječni zakon».)⁷⁷ Tu grčki tekst קח prevodi s διαθήκη (ἔστησεν αὐτὸν διαθήκην αἰῶνος). Isti se izraz spominje u Izl 29,28, (מִלְּפָנֶיךָ) u dijelu koji govori o ređenju svećenika. U Izlasku se taj pojam odnosi na pristojbu koju Izraelci trebaju dati Aronu. Sličan se izraz nalazi u Izl 29,9 (מִלְּפָנֶיךָ) gdje se kaže da im svećeništvo pripada »vječnom uredbom«. Zasigurno je u Sir 45,7 riječ o Ben Sirinoj aluziji na Knjigu Izlaska koju obilato koristi u dijelu posvećenu Aronu. Dakle, Bog daje Aronu i njegovim potomcima vječni zakon (ili vječnu pristojbu), ali tu jamačno nije riječ o savezu. Ben Sira spominje u Sir 45,15 savez koji Bog sklapa s Aronom. Taj je savez vječan i isključiv. Prije spominjanja saveza nalazi se najslikovitiji i najupadljiviji dio odlomka o Aronu: detaljan opis njegove odjeće (Sir 45, 7-12), uključujući zlatnu krunu (Sir 45:12).⁷⁸ Svećenički izvor Petoknjžja opisuje velikog svećenika s turbanom sa zlatnom pločom na kojoj piše »Posvećen Gospodinu« (Izl 28,37-38), ali kruna je Ben Sirin doprinos. U Sir 45,13 zaključuje da ni jedan stranac (גֵר) ne može nositi njegovu odjeću, jer je to isključivo pravo Aronovo. Nakon poduzetog opisa odjeće, u Sir 45,14-16, Ben Sira se usredotočuje na Aronove obredne zadaće i potvrdu njega i njegova potomstva po svećeničkoj posveti. Ben Sira piše da ga je Mojsije pomazao svetim uljem kao znak vječnoga saveza s Bogom (i s njego-

⁷⁵ Grčki tekst dodaje »poput Mojsija«, odnosno doslovno »sličnog njemu, njegovu bratu« (ὁμοιον αὐτῷ ἀδελφὸν αὐτοῦ).

⁷⁶ O. Mulder povezuje taj tekst s Br 17 i prevodi ga s »i sveti uzdignu Arona sa štapom Levijevim«; usp. Otto MULDER, *Simon the High Priest in Sirach 50. An exegetical study of the significance of Simon the High Priest as climax to the Praise of the fathers in Ben Sira's concept of the history of Israel*, Leiden – Boston, 2003., 80s. Prema Br 17, Mojsije je uzeo štapove dvanaest starješina (prema njihovim pradjedovskim plemenima) – među kojima je bio Levijev štap s Aronovim imenom – i odnio ih u »Šator svjedočanstva« (בְּאֵהָל הָעֵדוּת) – pojam עֵדוּת smo vidjeli u test o Mojsiju). Aronov štap je propupao, kao što je rekao Bog, i na taj je način on bio izabran. U Br 18,1 Bog govori Aronu: »Ti, tvoji sinovi i tvoj pradjedovski dom s tobom bit ćete odgovorni za grijeh u Svetišću; ti i tvoji sinovi s tobom bit ćete odgovorni za grijeh svoga svećeništva.« Budući da je Ben Sirin tekst prepun aluzija, ovo rješenje je prihvatljivo i nikako se ne može isključiti, iako ga ne potvrđuju ni grčki, ni sirijski ni latinski prijevod. U Sir 45,18,19 Ben Sira spominje strance, kao i u Sir 45,13, i govori o pobuni Datana, Abirama i Kore, koja se nalazi u Br 16.

⁷⁷ Prema Minissaleu בְּרִית se može odnositi na savez i na Božju (ugovornu/saveznu) obvezu, dok se קח odnosi na Božju obvezu i na zakone. Dakle u Sir 45,7 i 45,15 u oba je slučaja riječ o Božjoj obvezi (usp. Antonio MINISSALE, *La versione greca del Siracide*, 115). I dok bi se to moglo reći za Sir 45,7, to zasigurno nije tako u Sir 45,15. Čini se da se Sir 45,15 odnosi na svećenički savez.

⁷⁸ Tu J. Marböck vidi davidizaciju (*davidisierung*) Arona; usp. Johannes MARBÖCK, *Die 'Geschichte Israels' als 'Bundesgeschichte' nach dem Sirachbuch*, u: Erich ZENGER (ur.), *Der neue Bund im Alten. Zur Bundestheologie der beiden Testamente*, 189.

vim potomstvom). Tu iznova odjekuje Izl 29,9 gdje je, kao što je prije istaknuto, svećeništvo povjereno Aronu i njegovim sinovima s »חֲקַת עוֹלָם«, dok Ben Sira tu govori o »בְּרִית עוֹלָם«, vječnom savezu. Povrh toga, ako se detaljnije pogleda hebrejski tekst,⁷⁹ vidljivo je da Ben Sira bilježi da su Aron i njegovi potomci ugovorne stranke saveza koji će trajati »dok nebesa traju« (Sir 45,15). Izvor toga navoda je Ps 89, gdje se oplakuje gubitak kralja iz loze Davidove (»Njegovo ću potomstvo učiniti vječnim i prijestolje mu kao dan nebeski«, Ps 89,30). Navod je uzet iz teksta o kraljevstvu, i to osobita konteksta: psalam oplakuje neuspjeh obećanja o vječnosti dinastije. Zbog toga konteksta Ben Sirin navod za Aronove potomke još je značajniji.⁸⁰ Dok svećenički savez i nadalje traje, onaj kraljevski je očigledno prekinut. Na to upućuje i gotovo doslovno ponavljanje navoda u savezu s velikim svećenikom Šimunom.

3.5.7. Pinhas

Nakon Arona, Ben Sira se okreće Pinhasu i njegovu nasilnu revnovanju protiv idolatrije u Baal Peoru (usp. Br 25,7-9). Cijeli odlomak posvećen Pinhasu jako podsjeća na tekst u Br 25,1-15. U Br 25,12 se spominje »Savez mira« (בְּרִיתִי שְׁלֹום) – »S njime, evo, sklapam Savez mira«, a u Br 25,13 se objašnjava da je to vječni svećenički savez (בְּרִית כְּהֵנֹת עוֹלָם) – »savez vječnoga svećeništva«. Kao i u svim prijašnjim savezima, Ben Sira prvo daje razlog zašto je određena osoba odabrana za savez. U slučaju Pinhasa to je njegova revnost. U hebrejskom tekstu nailazimo opet na tragove Ben Sirinog univerzalizma, budući da je njegova »revnost za Boga svih ljudi« (בְּקִנְאוֹ לֵאלֹהִים כֻּלֵּי). Grčki tekst uklanja ideju univerzalizma i govori samo o »revnosti u strahu Gospodnjem« (ἐν τῷ ζῆλωσάι αὐτὸν ἐν φόβῳ κυρίου). Zanimljivo je da Ben Sira izostavlja Aronova sina Eleazara i spominje samo njegova unuka.⁸¹ U središtu je Ben Sirine pozornosti savez s Pinhasom, koji mu je više darovan kao nagrada za njegovu predanost negoli za dijela koja je izvršio (Sir 45,23-24). Čini se da Ben Sira izjednačuje חֲקַת s בְּרִית s בְּרִית שְׁלֹום חֲקַת s בְּרִית שְׁלֹום), »stoga je i s njim uspostavio uredbu, Savez mira«. Ben Sira uočava i vječnost toga saveza i uspoređuje ga sa savezom s Davidom (Sir 45,24-25). Pojednosti usporedbe tih dvaju saveza, koje značajno odstupaju u grčkom i hebrejskom tekstu, nejasne su, ali jedno je

⁷⁹ Hebrejski tekst glasi: וימשחהו בשמן ותהו לו ברית עולם ולזרעו כימי שמים.

⁸⁰ Usp. Martha HIMMELFARB, *A Kingdom of Priests: Ancestry and Merit in Ancient Judaism*, Philadelphia, 2006., 35.

⁸¹ Budući da Ben Sira uklanja sve negativnosti iz Aronove biografije, može se pretpostaviti da je razlog izostavljanja Eleazara iz *Laus patrum* grješka njegovih drugih dvaju sinova, koja se spominje u Lev 10,12-19.

nesumnjivo: nadmoć svećeničkog saveza nad savezom s Davidom. U hebrejskom tekstu, nakon što se usput spominje savez s Davidom, tvrdi se da je Aronova baština naslijeđe za sve potomstvo (לכל זרעו), dok grčki tekst dodaje da »očeva kraljevska baština ostaje samo jednom sinu«. Vjerojatno se drži da se kraljevstvo prenosi samo na jednoga sina, dok je Aronova baština nasljedstvo za sve njegovo potomstvo.⁸² Na kraju se može reći da Ben Sira posebno ističe svećenički savez i da je njegov opis Arona i Pinhasa usko vezan za svećeničku predaju (P). U Ben Sira, kao u P, svećeništvo može biti označeno kao isključiv savez s Aronom i njegovim potomcima preko Pinhasa i kao vječni savez s njim. Sljedeći rječnik opisa svećeničke služba zajednički je Ben Sira i P: «עולם חקת» (Izl 29,9); «ברית עולם» (Br 25,13 i Sir 45,15); «ברית שלום» (Br 25,12-13 i Sir 45,24); «כהונת עולם» (Br 25,13 i Sir 45,24).⁸³ To pokazuje i potvrđuje Ben Sirinu veliku zainteresiranost za svećenstvo i Božji savez s njim.

3.5.8. David

Osim kratkog spominjanja u odjeljku posvećenu Pinhasu, gdje Ben Sira ističe vječni svećenički savez i umanjuje savez s Davidom,⁸⁴ u hebrejskom se tekstu više ne spominje savez s Davidom. U dijelu *Laus patrum* koji govori o Davidu u hebrejskom se tekstu uopće ne spominje savez (a pouzdano ne vječni savez), nego se samo spominje da je Bog darovao Davidu »zakon kraljevstva« (ממלכת) (נתן לו חק). Grčki tekst aludira na savez samo u završnom stihu njegova prikaza o Davidu (καὶ ἔδωκεν αὐτῷ διαθήκην βασιλέων; Sir 47,11). Vrijedno je spomenuti da Ben Sira prije moć naziva vječnom, negoli savez (αὶ ἀνύψωσεν εἰς αἰῶνα τὸ κέρας αὐτοῦ). Ne samo da Ben Sira pokušava umanjiti značenje saveza s Davidom, nego ustraje i u tomu da je ustanova kraljevstva okrnjena,⁸⁵ jer su u cjelokupnoj povijesti Izraela bila samo tri pobožna kralja, David, Eze-kija i Jošija (usp. Sir 49,4).

⁸² Usp. W. SKEHAN – Alexander A. DI LELLA, *Wisdom of Ben Sira. A New Translation with Notes by P.W. Skehan. Introduction and Commentary by A.A. Di Lella*, 514.

⁸³ Saul Mitchell OLYAN, *Ben Sira's relationship to the priesthood*, 272.

⁸⁴ Usp. Martha HIMMELFARB, *A Kingdom of Priests*, 38.

⁸⁵ H.-J. Fabry tvrdi da Ben Sira spominje savez s Davidom u kontekstu Pinhasa, budući da već priprema teren za velikog svećenika Šimuna, koji bi po njemu također preuzeo kraljevsku funkciju (usp. Heinz-Josef FABRY, *Wir wollen nun loben Männer von gutem Ruf* [Sir 44,1]. *Der Pinhas-Bund im 'Lob der Väter'*, u: Christoph DOHMEN – Christian FREVER (ur.), *Für immer verbündet. Studien zur Bundestheologie der Bibel. Festgabe für Frank-Lothar Hossfeld zum 65. Geburtstag*, Stuttgart, 2007., 55). O. Mulder pak kraljevski savez povezuje s mesijanskim očekivanjima (usp. Otto MULDER, *Simon the High Priest in Sirach 50*, 84).

3.5.9. Šimun

Zadnje pojavljivanje pojma ברית u Knjizi Sirahovoj nalazi se u Sir 50,24, unutar završne doksologije (Sir 50,22-24), koja slijedi nakon opisa velikog svećenika Šimuna (Sir 50,1-21). U Sir 50,24, Ben Sira govori o Božjem uspostavljanju Pinhasovog saveza sa Šimunom. Savez s Pinhasom je zadnji u slijedu saveza u *Laus patrum* koji započinje sa savezom s ocima u Sir 44,12. Prema H. J. Fabryu ovdje nije povučena toliko sličnost između Šimuna i Pinhasa zbog njihove istinske sličnost već zato što Ben Sira želi pokazati Šimuna i svećenstvo u tom svjetlu.⁸⁶ Ben Sira pokušava »aronizirati« velikog svećenika Šimuna koji je iz linije Zado-kove.⁸⁷ Budući da Ben Sirin nećak piše u razdoblju kad više nema linije Onijine, on potpuno izbacuje iz svojeg grčkog prijevoda Pinhasov savez u opisu Šimuna. Dok u grčkom tekstu čitamo ἐμπιστεύσαι μεθ' ἡμῶν τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν λυτρωσάσθω ἡμᾶς («Neka milost njegova bude trajno s nama i neka nas u naše vrijeme izbavi»), hebrejski tekst pak tekst ima:

יאמן עם שמעון חסדו ויקם לו ברית פינחס אשר לא יכרת לו ולזרעו כימי שמיים
(»neka njegova milost prema Šimunu traje, i neka uspostavi s njim savez Pinhasov koji neće biti prekinut s njim ni s njegovim potomstvom dok god nebesa traju«). Sirijski prijevod je puno sličniji grčkom tekstu:
 אֱמַנְתָּ עִם שְׁמַעוֹן חֶסְדְּךָ וְיָקָם לְךָ בְּרִית פִּינְחָס אֲשֶׁר לֹא יִכְרַת לְךָ וּלְזַרְעֲךָ כִּימֵי שְׁמַיִם
(»neka njegova milost bude uspostavljena sa Šimunom i njegovim potomcima dok nebesa traju«). Na prvi se pogled uočava da je hebrejski tekst puno duži, budući da sadrži podatak o savezu u središnjem dijelu. Sadržaj grčkog teksta je značajno izmijenjen u odnosu na hebrejski. Šimun potpuno nestaje iz teksta i zajedno s njim trajna milosti (חסד) koji je bila je potvrđena od Boga u savezu s Pinhasom. To je još jedan dokaz, da je u vrijeme kad Ben Sira piše svoje djelo postojala ideja o vječnom svećeničkom savezu. Kao što je već napomenuto u Aronovu savezu, ovaj savez traje »dok nebesa traju« i na taj način se dovodi direktno u suprotnost s kraljevskim savezom. Neprekidnost saveza se naglašava riječima ולזרעו לא יכרת לו («koji neće biti prekinut s njim ni s njegovim potomstvom»). Zanimljivo je da Ben Sira koristi korijen כרת za označavanje prekida saveza. Hebrejski glagol כרת je standardni glagol (*terminus technicus*) koji se upotrebljava za uspostavu saveza u ostatku Starog zavjeta. U nifalu ovaj glagol ima značenje: »biti uništen, slomljen, prekinut«, ali u ovom obliku u ostatku Starog zavjeta nikad se ne spominje bez subjekta.⁸⁸ To se može shvatiti kao još jedna Ben Sirina igra riječima.

⁸⁶ Usp. Heinz-Josef FABRY, Wir wollen nun loben Männer von gutem Ruf (Sir 44,1), 56.

⁸⁷ Usp. Isto, 49.

⁸⁸ Usp. Friedrich Vinzenz REITERER, The Hebrew of Ben Sira Investigated on the Basis of his Use of כרת: A Syntactic, Semantic and Language-Historical Contribution, u:

Zaključak

U Starom je zavjetu savez *par excellence* savez sklopljen na Sinaju, to jest Mojsijev savez. Ali u Starom zavjetu postoji više saveza: savez s Noom, s Abrahamom, s Davidom te svećenički savez. Ben Siri je taj posljednji najvažniji, taj je vrhunac svih saveza, dok savez s Davidom (kraljevski) gotovo niječe, gledajući na njega kao na potpuni neuspjeh. Spominje ga tek uzgred – zbog njegova povijesnog značenja – ali ga ne drži važnim. Postoji više naznaka da je Ben Sira bio svećenik ili je, u najmanju ruku, potjecao iz svećeničkih krugova, pa je zbog te autorove crte logično da prednost daje svećeničkom savezu i da više od bilo kojega drugog izvora koristi izvor P. Drugi razlog za isticanje svećeničkog saveza jest i činjenica da kraljevstvo više ne postoji. Ben Sira piše publici koja sad posjeduje »knjigu zakona«, a kralja više nema. ברית s Bogom ne ovisi više o kraljevoj prisutnosti, nego je savez očitovan i poznat u pisanoj riječi (Tora) i po svećenicima. Izraelci više nisu ljudi kojima upravlja zemaljski kralj, nego Bog njima vlada po Tori, i jedino što se od njih zahtijeva jest poslušnost Tori.

U Ben Sire govor o savezu uvijek je usko vezan uz zakon i obećanja. Zakon kao »zakon života« nadmašuje/nadvisuje, praktično i teoretski, bilo koji drugi izvor mudrosti, budući da je »utjelovljenje« Božje mudrosti i stoga izvor svake druge mudrosti.⁸⁹ Zakon je zakon života, jer njegove zapovijedi upućuju na život. Taj je zakon stvarni oblik Božjega saveza s Izraelom. Međutim, to ne znači da je savez isključivo vezan uz događaje na brdu Sinaju. Stoga u Knjizi Sirahovoj zakon na Sinaju nije podređen naravnom zakonu, nego je naravni zakon, ukorijenjen u stvorenju, doveden do ispunjenja u zakonu objave, budući da je narav ujedno usmjerena prema milosti i k njoj teži.⁹⁰ Ben Sira, dakle, savez gleda kao »vječni Božji dar« koji postoji od početka svijeta, od stvaranja, kao što je razvidno iz Sir 17. Savez s Mojsijem jest znak u vremenu. Taj je savez bitan zbog davanja zakona⁹¹ (i zbog Božjeg izbora Izraela),⁹² ali savez je

Takamitsu MURAOKA – John F. ELWODE (ur.), *Sirach, Scrolls, and Sages*, Leiden, 1999., 277. Ben Sira koristi još jednom nifal bez subjekta, odnosno s teološkim pasivom (*passivum divinum*) u Sir 44,18.

⁸⁹ Usp. Otto KAISER, *Covenant and Law in Ben Sira*, 236.

⁹⁰ Usp. *Isto*, 255.

⁹¹ Utjelovljeni zakon postaje objavljeni zakon.

⁹² Postavlja se pitanje: Kako se odabiranje Izraela za Božji izabrani narod uklapa u njegovo stvaranje svih ljudi i na postojanje saveza u vječnosti, od samih početaka stvaranja? Kako Ben Sira odgovara na tu poteškoću vidljivo je iz njegova postupanja s problemom više saveza u Starom zavjetu. Ben Sirino temeljno objašnjenje saveza zapisano je u 44,12-14, u dijelu koji je ujedno i uvod u *Laus patrum*, ali i iz dulje studije o savezu, posebice u prvim poglavljima *Laus patrum* (Sir 44-45). Za Ben Siru savez je prije svega jamstvo kojim Bog osigurava budućnost ljudima. Drugim riječima, prema savezu se odnosi kao obećanju života. Ljudska će rasa, kao i sam Izrael, nastaviti živjeti zbog Božjeg saveza s Noom.

vječan, sklopljen je još od Adamova vremena i sveopći je, jer je Abraham postao otac svih naroda. Ben Sira se u *Laus patrum*, posebno u Sir 44 – 45, bavi ranim obrascem teologije saveza u svom pregledu povijesti spasenja. Mora se doduše istaknuti da se u *Laus patrum* savez uglavnom spominje u svećeničkom kontekstu. U drugim dijelovima svoje knjige Ben Sira veže pojam saveza uz teme stvaranja i mudrosti.

Savez u Ben Sirinoj frazeologiji uvijek znači milostivo Božje obećanje. Onaj tko prima savez je povlaštena osoba koja prima Božja obećanja, ali on ta obećanja prima zato što je obdržavao Božje zapovijedi – znači, poslušnost zakonu strogo je povezana s ulaskom u savez. Gdje god Ben Sira koristi pojam ברית, uvijek je primjer Božje inicijative prema ljudima koji poslušno obdržavaju Toru i prenose je na sljedeće naraštaje. Ben Sira je važna poslušnost Tori u vrijeme kušnje, jer se tako iskazuje vjernost Bogu.⁹³ U jednostranom savezu,⁹⁴ jedino je Bog dužan izvršiti svoje obveze. Takav je savez bezuvjetan, a njegovo ispunjenje u potpunosti ovisi o Božjoj vjernosti. Nema dokaza da je savez s Bogom u Starom zavjetu od primatelja zahtijevao ispunjavanje određenih obveza. Međutim, treba napomenuti da to ne isključuje mogućnost naknadne poslušnosti, iako poslušnost najčešće nije uvjet za ispunjenje saveza. Bez obzira na to, kao što je već napomenuto, u Ben Sira uvijek prvo dolazi kušnja, zatim njezino uspješno svladavanje a potom slijedi sklapanje saveza, koji je ujedno ispunjenje Božjeg obećanja i poziv ljudima da mu budu poslušni.

⁹³ Savez se vrlo često spominje u svezi s Torom, a izvan *Laus patrum* gotovo se nikad ne govori o savezu a da ne spominje Toru (usp. Sir 17,12; 24,23; 28,7; 39,8; 41,19; 42,2; 44,18.20.22; 45,5). Usporedi također George W. E. NICKELSBURG, *Jewish Literature between the Bible and the Mishnah*, Philadelphia, 1981., 57; »The focus of Ben Sira's covenantal theology is governed first by the fact that he is a teacher of ethics. For this reason, though he takes for granted Israel's covenantal status as God's chosen people (24:12; 46:1), he rarely speaks of the covenant except in the context of Torah.«

⁹⁴ Uvjetovanost je sastavnica svakog bilateralnoga saveza, a neispunjavanje uvjeta bilo koje od ugovornih stranaka, poništavalo je sporazum.

Summary

»COVENANT« (בְּרִית – ΔΙΑΘΗΚΗ) IN THE BOOK OF ECCLESIASTICUS/BEN SIRA

Goran KÜHNER

Pontificio Istituto Biblico
Via della Pilotta 25, I – 00187 Roma
goran.kuhner@cvx-clc.net

The subject of this paper is the notion of the »covenant« in the Book of Ecclesiasticus/Ben Sira. The Hebrew term בְּרִית, or the Greek διαθήκη, in the Old Testament virtually became terminus technicus for God's covenant with his chosen people. The Greek translation of the Book of Ecclesiasticus/Ben Sira does not always coincide these two terms but cites διαθήκη as a translation of two Hebrew words: בְּרִית and חֶק. This discrepancy in the title and Ben Sira's belief lead to difficulties in comprehending the writer's understanding of the notion of the covenant. A comparison of various translations of the Book of Ecclesiasticus/Ben Sira which itself contains several deviations often express Ben Sira's beliefs. An analysis of the most significant texts that mention the covenant show that Ben Sira looks upon the covenant generally made with all people and especially with the chosen people. For Ben Sira the covenant is God's eternal gift which exists from the beginning of the world which is evident in Si 17. In Laus patrum, particularly in Si 44 – 45, Ben Sira deals with earlier models of theology of the covenant in its overview of the history of salvation. A covenant is always preceded by temptation and successfully overcoming it. The actual making of the covenant is at the same time God fulfilling his promise and call to his people to be obedient. Ben Sira mentions the covenant mostly in priestly context, often using texts from priestly writings (P) and particularly emphasising priestly covenant. In other sections of his book, Ben Sira relates the notion of the covenant with the topic of the creation and wisdom.

Key words: Book of Ecclesiasticus/Ben Sira, Laus patrum, Covenant, Law/Torah, promise.